

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2017. március
XXIV. évfolyam 1. szám

Gurul a rádli, csattog az olló, csusszan a gombostű... A nemrégiben még Kohn és Fischer István úti méteráru üzletében pihe-nő kelmék iparoscsaládok asztalán landolnak, hogy aztán hamarosan farsangi jelmezzé alakuljanak. Diamant néni és a többi házi varrónő időben beszerezte a varrócérnát, a szalagokat, gombokat Schenk Anna szemközti kis rövidáru boltjából. Az ügyes kezek nyomán látványos, vidám álruhák születnek. Kellenek is az új ötletek és a jól szabott remekek, hiszen ismét itt a farsang; a minap megérkezett a meghívó az iparosok hagyományos báljára.

A hajnalig tartó mulatságon, ahol Újpest legjobb cigányzenekara húzza a talpalávalót, együtt ropja a táncot a félszemű kalóz a tarkaruhás cigánylánnyal, a snájdig matróztiszt a terebélyes királynővel, de felbukkan itt a tavasztündér oldalán flegma jampec, vihogó diáklány, csíkos ruhás fogoly és pártás honleány is. A szorgos mesterek és családtagjaik a hétköznapi munkahelyeikben folyó munkák egyhangúságát fergeteges hangulatban, jelmezbe bújva, végeláthatatlan csárdással, keringővel oldják. A jelmezverseny után a bálozók a fényképezőgép lencséjébe nézve még nem sejtik, hogy az utolsó békeév búfelejtő farsangi mulatsága zajlik. □ *Kőrös Márta*

Bálok, kedélyes estek Ujpesten

„A Danubius Dalkör jelmez-estélye. Költséget nem kimélő bőkezűség, a figyelemben és találékonyságban utolérhetetlen rendezés oly fényes mulatságot rendezett e hó 20-án a Colosseumban, mely összes eddigi mulatságok felett áll. Ragyogóbbnál, ragyogóbb jelmezek, szépséges báli toaettek, gavallér urak, kitűnő katonazene, ez dominálta az estét. [...] A Colosseum összes helyiségei zsúfolásig megteltek, s a Danubius Dalkör iránt mindenkor megnyilvánuló érdeklődés ez alkalommal elérte tetőpontját. Aki ott volt az mind mulatott, a négyest 200 pár tánczolta Ölvédy Gyula rendezése mellett. Hutterer József főrendező gyönyörködhetett művében, s tényleg a siker, a páratlanul fényes siker oroszlánrésze őt illeti.” (Ujpesti Hirlap, 1909. február 28.)

„UTE bál. Az idei báli saiont az UTE március hó 12-én rendezendő bálja fogja befejezni. Az UTE elnöksége szakítva a hagyományos mulattal, hogy egyszerű mulatságot, vagy ennek keretében cabaret vagy színelőadást rendezzen, ez alkalommal Bachó J. karnagy személyes vezetése mellett az I. honvéd gyalogezred teljes zenekara sétahangversenyt fog rendezni, amelynek műsorának előnyös összeállítása igen szép élvezetet fog nyújtani a megjelenő hölgyek és uraknak. Sétahangverseny után a honvédzenekarból Horváth J. cigányprimás vezetése mellett kialakul egy cigány zenekar, mely a csárdást fogja játszani, míg a katona zenekar a keringőket. A Budapestről megjelenő társaságok kitűnő táncosai eljövetelüket már megígérték s így az ujpesti táncos leányok és asszonyok egy igen kellemes estét fognak vidám hangulatban eltölteni.” (Ujpesti Napló, 1910. február 27.)

„Az Ujpesti Kereskedők Társulata bálja. Szombat este, e hó 21-én – tündér fényárban uszott a Közművelődési Kör díszterme. A terem pompázó délszaki növények, – bájosabbnál bájosabb hölgyek s elegáns urak nyüzsgő sokasága, pezsgő hangulat; jó

muzsika, ropogós tánc majd kedélyes vacsora, – s lezajlott a város legsikerültebb mulatsága, az «Ujpesti Kereskedők Társulata» első bálja. Jelen volt a város társadalmának minden számottevő tagja, – a hatóság, testületek, pénzintézetek, a lateiner kereskedő, iparos világ minden kitűnősége. A rendezőség gondoskodott róla, hogy minden jelenlévő a legkitűnőbb mulasson, a hölgyeket fölötte izléses táncrenddel lepte meg, – olyannal minőt még Ujpesten nem is láttak. De volt is jókedv! Olyan hangulat uralkodott, – mint még egy mulatságon sem! Az első és második négyest 104-104 pár táncolta, – Csillag Jenő pedig talán még sohasem huzta olyan szépen, mint ez este. Általánosan feltűnt a bálanya Ehrenwald Vilmosné pompás toilletje, – ki bájos, közvetlen modorával, kedvességével sokban hozzájárult a mulatság kitűnő erkölcsi sikeréhez.” (Ujpesti Napló, 1911. január 29.)

„Impozáns keretekben tartotta meg a Főiskolai Szociális Telep hadikórháza dr. Kálmán Ödönné urhölgy, önkéntes ápolónő-főnökné agilis rendezésében f. hó 15-én, kedd este második kedélyes estélyét. Midőn köszönetet mondunk az Ó fáradhatatlan buzgalmaért, őszinte köszönettel tartozunk a budapesti szereplőknek, akik időt és fáradságot nem kimélve immár másodizben jönnek ki hozzánk, hogy sebesülteinket szórakoztassák. Kertész László nagyszerű konferálásával több mint egy óra hosszat tartotta vigan a sebesülteket. Osztatlan tetszést arattak Jaros Lajosnak a bécsi opera tagjának elénekelt áriái. A legzajosabb taps és elismerés Erdős Oszkárnak jutott, ki művészi rajzoló képességével pillanatok alatt varázsolta a katonák elé Ófelsége, Vilmos császár és Hindenburg jól sikerült képét s egynéhány ügyes karikaturát. A sikerült estélyből Weigele Oszkár subtilis zongora-játékkal vette ki részét. A kellemes műsort farsangi vacsora követte, amit ezuton köszönnek meg hős katonáink.” (Ujpesti Napló, 1915. február 21.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECZOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LÖRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,
gimnázium-igazgató*
DR. HOLLÓSI ANTAL *sebészfőorvos,
ny. orvos igazgató*
IVÁNYI JÁNOS *okl. építőmérnök*
JAKOBETZ LÁSZLÓ *FIDE-sakk-
mester, szakedző, szakíró*
KÖRÖSNÉ DR. MIKIS MÁRTA
ny. tudományos munkatárs (OFI)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LOMBOS ANTAL *szociológus*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró, szer-
kesztő*
SLACHTA ETELKA *író, földbirtokos*
SZEKERES SÁNDOR *ny. okl. gépész-
mérnök*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2017. március
XXIV. évfolyam 1. szám

Farsangi iparosbál 1938-ban

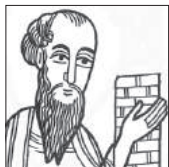
-
- 1 KÖRÖS MÁRTA *Újpesti iparosbál az utolsó békeévben*
-
- Múltidéző**
- 2 *Bálok, kedélyes estek Újpesten*
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
-
- Tanulmány**
- 4 LOMBOS ANTAL *Humanista örökség Újpesten.*
Az újpesti settlement emlékezete, 1. rész
-
- Közlemények**
- 7 ROJKÓ ANNAMÁRIA *Prém Margit, az adományozó,*
5. rész: „A jellem képzése az iskolában”
- 11 JAKOBETZ LÁSZLÓ *„Bagolyvár” a Népszigeten*
- 14 IVÁNYI JÁNOS *100 éve alapították az Újpesti Szülőotthont*
- 17 KRIZSÁN SÁNDOR *Újpesti úttörténet: A Vasút utcától*
a Görgey Artúr utcáig, 7. rész
- 20 SZEKERES SÁNDOR *Az UTE turistaotthona*
a Gál-begy alján
- 22 DR. HOLLÓSI ANTAL *Dr. Ránky László (1916–1988)*
- 24 SLACHTA ETELKA *Naplórészletek 1840-ből*
-
- Híres újpestiek**
- 25 HIRMANN LÁSZLÓ *Slachta Etelka*
-
- Interjú**
- 28 SZÖLLŐSY MARIANNE *„Nagyon szerettem a szakmát, az*
iparban dolgozni mindig is tetszett nekem”
-
- 32 **Helytörténeti hírek**
-

LOMBOS ANTAL

Humanista örökség Újpesten

Az újpesti settlement emlékezete, 1. rész

A settlement

A settlement gondolata európai örökség, amely eredetileg Angliában született az 1800-as évek végén¹. A settlement angol szó, letelepedést jelent.

A settlement mozgalom vezérgondolata, hogy valódi segítséget nyújtson a nyomorban élő családok számára. A valódi segítség pedig csak valódi személyes kapcsolatokon keresztül valósulhat meg. Ezért fontos, hogy az egyetemi és főiskolai ifjúság megismerje a társadalmi problémákat és már tanulmányai során bekapcsolódjon azok enyhítésébe. A nyomorból fakad sok olyan egészségügyi és erkölcsi probléma, amelyek csak a lehetőségek javításával szüntethetők meg.

¹ Az egyetemi szociális telepek őse a Toynbee Hall, 1883-ban alapította Arnold Toynbee angol szociálpolitikus London-Eastend-ben.

A nagyvárosi szegények lakóközösségében a settlement valójában egy társadalmi mozgalom szíve kíván lenni. Az intézmény a környezetében élő szegények számára létesül, nekik nyújt olyan otthont, ahol segítséget kapnak: orvosi és jogi segítséget, ahol támogatást találnak saját közösségeik kialakításához. Olyan hely, amely a kulturált szórakozás és az önképzés sokféle formáját nyújtja.

Az intézmény szorosan kapcsolódott a főiskolai, egyetemi képzéshez és egyfajta átmeneti szállóként is működött a munka iránt elkötelezett egyetemi hallgatók és más munkatársak számára.

A settlement tehát egyszerre segítő és oktató intézmény. Gyakorlati képzést nyújt a későbbi értelmiség részére és megnyitja az önképzés útját a kevésbé képzett vagy képzetlen környezet számára.

Az Újpesti Főiskolai Szociális Telep 1912-ben, az Erkel utca 26-28. szám alatt nyílt meg

A magyar settlement mozgalom első intézménye, a Főiskolai Szociális Telep 1912-ben kezdte meg működését. Újpest ekkor három éve már önálló város volt. 1910-ben a város hazai viszonylatban az ipari termelésben országosan a negyedik helyen áll. A település rendkívül gyorsan növekedett, 1890 és 1910 között lakossága megkétszereződött, a lakosságszám 1910-ben már meghaladta az 55 000-et. A város nemcsak iparilag fejlődött, hanem az életkörülmények tekintetében is, pl. 1911-től minden házban egészséges vizet ihattak az emberek. Újpesten az egyesületi élet is rendkívül gazdag volt.

Az Erkel utcában működő Főiskolai Szociális Telep (Egyetemi Szociálpolitikai Intézet, Országos Szociálpolitikai Intézet) egészségvédelmi feladatokat is ellátott. Népbetegségekkel, a szociális körülményekkel összefüggő betegségek megelőzésével és kezelésével egyaránt foglalkoztak. 1920-ban a telepen tüdőbeteg gondozó, nemi beteg gondozó, röntgen és orvosi laboratórium működött. A legfontosabb cél a tbc elleni küzdelem volt. A tbc elleni küzdelem terén a Szociális Telep mellett jelentős szerepet töltött be a tőle függetlenül 1923-ban létesült tüdőbeteg-gondozó, az 1930-ban létesült Kollár Miklós-féle munkaterápiás gyógyintézet és az 1933-ban létrehozott gyógyiskola és gyógyóvoda.

A Szociális Telep intézménye 1948-ig, 36 éven keresztül működött, ezen idő alatt neve többször változott, előbb Egyetemi Szociálpolitikai Intézet majd Országos Szociálpolitikai Intézet néven működött. Munkájára külföldön is felfigyeltek, a szociális kérdésekkel foglalkozó szakemberek a világ minden részéből felkeresték.

Dr. Erődi-Harrach Béla (1882–1956)²

Erődi-Harrach Béla³ Kunmadarason született 1882. május 5-én katolikus polgári családban, hárman voltak testvérek⁴. Apja a neves nyelvész és földrajzi író, egykor Vámbéry Ármin tanítványa, királyi tanácsos, abban az időben (1882. augusztus) lett a fiumei állami főgim-

názium igazgatója. Fia születésének idején éppen Olaszország középiskoláit tanulmányozta.

Ifjabb Erődi-Harrach Béla jogi és közgazdasági tanulmányokat folytatott, a budapesti majd a berlini és hallei egyetemen végezte tanulmányait. A gazdaságtudomány etikai kapcsolatairól Halléban több előadást is tartott.

1904-től a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia főiskolai tagozatán a közgazdaság- és pénzügytan tanára. A tanszék elfoglalása előtt Németországban, majd Angliában és Skóciában is tanulmányokat folytatott, ekkor került kapcsolatba a settlement-mozgalom munkájával. Ez az élmény meghatározóvá vált életében.

Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum Egyesület keretében ő szervezte meg 1906-ban a jog- és társadalomtudományi szakosztályt, tudományos módszerekkel tanulmányozták a szociális problémákat. Az ő munkájukhoz kötődik az iskolán kívüli oktatás kolozsvári szervezete, a Néphivatal, a fiatalok Pártfogó Egyesülete, valamint a Tüdőbeteg gondozó létesítése. Kolozsváron készült el az „Egyetemi Szociális Telep” koncepciójának első tervezete, amely 1909 karácsonyára jelent meg.

Az általa készített tervet nem sokkal később felkarolta az 1910 márciusában kinevezett vallás- és közoktatásügy miniszter, Zichy János gróf, aki Erődi-Harrach Béla részvételével előkészítő bizottságot hozott létre. Az előkészítő bizottság 1911. januári ülésén a koncepció előadója Erődi-Harrach Béla volt. Az előkészítő bizottság javaslatait a miniszter elfogadta.

1912-ben, a vallás- és közoktatási miniszter felügyelete alá tartozó állami alapítású autonóm szociálpolitikai intézetként megalakult a Főiskolai Szociális Telep⁵.

Erődi-Harrach Béla 1917-től a kultuszminisztérium megbízásából az új Közgazdaságtudományi Egyetem koncepcióján dolgozik. Zichy János 1918 októberében felterjesztette a királyhoz egyetemi tanárrá történő kinevezését, azonban a politikai események miatt a kinevezésre csak 1919. decemberben került sor.

5 Ifj. Erődi-Harrach Béla Dr.: A magyar settlement-mozgalom eszméi, Studium Könyvkereskedelmi és Könyvkiadó R.T. Budapest, 1927.

2 Irodalom: Fia visszaemlékezéseit lásd: Rendületlenül – Erődi-Harrach Béla élete és emlékezete, Budapest, 2011. Dr. Erődi-Harrach Béla: A magyar settlement-mozgalom eszméi, Studium Rt. Budapest 1927.

3 Apja, szintén Erődi-Harrach Béla (1846–1936) Szászrégenben született szerény körülmények között élő családban, négy testvére volt.

4 Erődi-Harrach Margit és Erődi-Harrach Tihamér

1919-ben a Tanácsköztársaság alatt üldözték, (apjával és testvérével együtt) elhurcolták, a Markó utcai majd a gyűjtőfogházba (Kozma utca?) vitték, ahonnan a holland konzulátus segítségével szabadult.

Az általa készített koncepció alapján jött létre a Királyi Magyar Tudományegyetem 1920-ban felállított Közgazdaságtudományi Kara, amely az egyetem szervezetétől független, önálló szervezetben működött, majd 1934-ben egyesült a Műegyetemen 1857 óta létező közgazdasági osztállyal. Erődi-Harrach Béla a Magyar királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tanácskezelő egyetemi tanárává nevezték ki. 1948-ban, az akkor újonnan megalakult Közgazdaságtudományi Egyetem már nem tartott igényt a munkájára, nyugdíjazták.

Több mint három és fél évtizeden keresztül annak alapításától (1912) megszűntetéséig (1948. december) az Újpesti Szociális

Intézet, későbbi nevén Egyetemi Szociálpolitikai Intézet majd Országos Szociálpolitikai Intézet igazgatója volt. Az intézet a Közgazdaságtudományi Kar kutató és gyakorló intézeteként működött, amely nagy autonómiát jelentett számára.

1920-tól – 1931-ig nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő a kormányzó pártok színeiben⁶.

Felesége Tauffer Irma (??–1944), a neves nőgyógyász professzor dr. Tauffer Vilmos (1851–1934), az első hazai szülészeti klinika megalapítójának és ebesfalvi Török Annának lánya.

Erődi-Harrach Béla erkölcsi, nevelési elveiről sokat elárul három fiának⁷ a viselkedése a kritikus 1944-es évben. Vilmos fia Párizsban konzul a háború alatt, ám a német megszállást (március 19.) követően megtagadja a magyar kormánnyal való együttműködést, a francia ellenállási mozgalmat támogatja. Tamás fia tisztként szolgál a fronton, századával együtt megtagadja a Szálasi-hűségesküt. Legidősebb fia Béla, minisztériumi tisztviselő a nyilas-puccs után nem maradhat tisztségében.

Erdődi-Harrach Béla – fia emlékezései szerint – 1944-ben az egyetemi felvételi eljárásban a felvételi bizottság elnökeként figyelmen kívül hagyta a felvételek politikai korlátait. A nyilas kormányzat 1944 őszén elrendelte a műegyetem kitelepítését, de a tanári kar – egy-két kivételtől eltekintve – nem tett eleget az utasításnak és Budapesten maradt. Saját maga és fiai helytállása következtében 1944. november 11-én letartóztatták, majd egy hét múlva testvérével együtt a sopronkőhidai fegyházba szállították. Onnan Bajorországba deportálták; 1945 augusztusában térhetett haza.

1949-től élete hátralevő részét nyugdíjasként, egyre betegbben élte le. 1956. március 25-én hunyt el.

(Folytatjuk...)

Erődi-Harrach Béla és felesége, Tauffer Irma. (Forrás: Erődi-Harrach Béla: Rendületlenül. Szerk. Rudan Mária)

⁶ 1920-tól Kisgazda párt, majd 1922-től Egységes Párt, szalárdi kerület, Nemzetgyűlési Almanach,

⁷ Erődi-Harrach Béla 1913–2007; Erődi-Harrach Vilmos 1915–2013; Erődi-Harrach Tamás 1917–1988

Prém Margit, az adományozó, 5. rész „A jellem képzése az iskolában”

A budapesti református skót leányiskola az 1910/11-es tanév elején, négynapos ünnepség keretében nyílt meg a terézvárosi Vörösmarty utca 49-51. szám alatt. Szeptember 4-én, vasárnap este a nagyteremben felavató istentiszteletet tartottak, 5-én ugyanott az ünnepélyes tanévnyitóra került sor. 6-án este szeretetvendégségre várták a meghívottakat, 7-én délután pedig „ingyen ozsonnát” kínáltak a növendékek számára.

Prém Margit, az iskola polgári tagozatának igazgatónője abban az időben már több időszaki kiadványban (az iskolai értesítő 1908/9. számában „A jellem képzése az iskolában”, valamint a Zirzen Janka által szerkesztett Nemzeti Nőnevelés című szaklap 1911/345. oldalán „A skót iskola” címmel) fejtette ki nevelési elveit, amelyek alapvetően meghatározták az új iskola szellemiségét is.

Az iskola internátusának kiadványa arról tudósít, hogy a bentlakásos intézmény helyiségeit és berendezési tárgyait korszerű nevelési elvek alapján tervezték meg. (A kollégium és az iskola ugyanabban az épületben működött.) Az épület harmadik emeletén kaptak helyet a tanítónők szobái; egy szinttel feljebb alakították ki a kamrákat, a mosókonyhákat – egy mosókonyha a leányotthon számára, egy pedig a lakók számára szolgált – és a vasalóhelyiségeket. A házirend szigorú szabályzata szerint a mosókonyha üstjeit minden alkalommal ki kellett sürolni, a faszenes vasalót pedig tilos volt a folyosókon és lépcsőházakban élesztetni. A házirend a felnőtt lakók számára sem adott lehetőséget kutyatartásra, a piaci élőállatokról pedig úgy rendelkezett, hogy „szárnyasok kis számban, de legfeljebb csak 1 vagy 2 napig tarthatók a pincében, de semmi képp sem a lakásokban vagy a padláson”.

A gyerekek nem használhatták a liftet, a felnőttek lifthasználatát szabályzatban írták

elő. A házbeliiek a felvonó minden menetéért 2 fillér „áram megtérítéssel” tartoztak oly módon, hogy jegyfüzetet vásároltak a vezető lelkésznel és utazáskor egy jegyet átadtak a liftkezelőnek. A liftet lefelé csak betegszállítására használhatták.

A bentlakó diákok kiszolgálására készült egy négyablakos ebédlőterem és a hozzátartozó konyha, cselédszoba, három tágas és szellős hálószoba, mosdóhelyiségek, ahol minden gyermeknek külön mosdómedencéje és hozzátartozó fiókja volt, három fürdőszoba, egy betegszoba, valamint játszó- és fogadóterem, ahol a gyermekek az arra kijelölt délutánokon szüleikkel találkozhatnak. A tájékoztató szerint: „Ez intézet összeköttetésben áll a 'Budapesti ref. Egyház skót elemi és polgári leányiskolájá'-val, mely a főváros legjobb iskolái közé tartozik. [...] Az intézetet egy angol és egy magyar úrhölgy vezeti hat okleveles magyar bentlakó tanítónő segítségével, kik közé a polg. iskola igazgatója [Prém Margit] is tartozik. Hozzájuk tartozik még a német nevelőnő s az intézeti orvos. Közös feladatuknak tekintik mindnyájan, hogy szeretetteljes gondos neveléssel, amely főképp[p]en a vallás elvein alapszik, a növendékek testi és szellemi fejlődését előmozdítsák úgy, hogy a gyermekek számára az intézet a szülői házat lehetőleg

A Skót Iskola internátusának konyhája

minden tekintetben pótolja. Nemcsak ismereteket közölnek, hanem a növendékeknek képességeiket fejlesztik, ápolják a szív és lélek nemes hajlamait és a családi összetartozás érzetét és teszik ezt rendszeresen, komolyan a szeretet eszközeivel, vallásos és hazafias szellemenben, azon céltól áthatva, hogy igazán művelt magyar lányokat neveljenek az életre.”

Az iskolai élet mellett hétvégén vasárnapi iskola várta a külsős érdeklődőket. Kora délelőtt magyar nyelvű, majd angol nyelvű istentiszteletet tartottak, esténként, az áhítatot követően előadások hangzottak el. Mindemellett az iskola falai között Bibliaköröket szerveztek nők számára és itt tartotta összejöveteleit a „volt növendékek szövetsége”, valamint a cserkészcsapat.

Az iskola visszatérő programjai közé tartoztak a közönség előtt megrendezett tornaünnepélyek, amelyek a diáklányok mozgáskultúrájáról és az egészséges életmód középontba állításáról tanúskodtak. Az 1910-es évtized az európai mozdulatművészet aranykora volt, Prém Margit pedig torna szakot is végzett pedagógusként és a külföldi szaklapok olvasójaként bizonyára tudatosan irányította

az iskolai tantervet ebbe az irányba. Egy korabeli forgatókönyv szerint ez alábbi „műsorszámokra” került sor az iskola tornaünnepélyen: „zenés tornagyakorlatok, stafétajátékok, zenés gyakorlatok, talajtorna, szabadgyakorlatok, zsinórlabda-versenyjáték, ritmikus gyakorlat, ugrószekevény- és korlátgyakorlatok, magyaros szabadgyakorlatok, magasugró verseny, magyar tánc, felvonulás”.

Az iskola korábbi, Hold utcai épületében alapított, jótékonyossági célokat szolgáló „Napsugár szövetség” ünnepségeinek hagyománya a Vörösmarty utcában is folytatódott. A Protestáns című „Egyházi és Iskolai Lap” 1911. március 5-i száma így tudósított: „A budapesti skót misszió kebelében működő „Napsugár” jótékonyossági szövetség február 25-én nagyon szépen sikerült ünnepélyt rendezett, melyen az intézet leányinternátusának tagjai működtek közre. A kiválóan sikerült ünnepélyt közkívánatra március 1-én megisméltették. A rendezés és betanítás nehéz munkájáért Prém Margit polg. iskolai igazgatónő és az intézet tantestülete érdemel őszinte elismerést”. A műsorra szóló jegyek ára 1 pengő, illetve 50 fillér volt. A program valójában iskolai gálaként adott számot a diákok tehetségéről, sokszínű művészi képességeiről. Egy gépiratban fennmaradt későbbi programfüzet részletesen felsorolja a műsorszámokat és a közreműködő gyerekeket. Az előadás a Napsugár-énekekkel kezdődött – a dal valószínűleg a mozgalom himnusza volt –, amelyet a polgári iskola énekkara adott elő. Ezt követte a Prologus, majd Szegheő János Pastorale című zongorára írt műve. A műsor Reményik Sándor (valójában vitéz Somogyvári Gyula) Repülj fehér galamb... című versével folytatódott, majd egy mesejáték következett. Halmi J.: Gyöngyvirág című színdarabja 14(!) jelenetben játszódott, amelyekben az iskola apraja, nagyja szerepet kapott. Levente királyfit épp úgy leány alakította, mint többek között Szúnyognét, a tejfeles kofát, Gombócnét, a zöldséges kofát, Gombóc Gizit, Hókusz-Pókuszt, a fő hoppmestert, Nagy Morózus főudvarmestert, Kolbász Petit, a kuktát, valamint a nagy létszámú vásári népet. Ám ezzel még nem ért véget a Napsugár ünnepély, mert a szünet után következett Liszt Ferenc zongorán előadott II. Magyar rapszódiaja, a Tél

Korabeli képeslap a Skót Iskola Vörösmarty utcai épületéről

tündére című verses mesejáték, néhány magyar népdal, majd öt élőkép, a Csalódások című jelenet, valamint zárásként a Hiszekegy.

A Napsugár ünnepélyek bevételét a Skót Iskola a Protestáns árvaház, a Leány Kálvineum, a Lórántffy Zsuzsanna Kórház, a Protestáns Diákmenza, a Vakok Országos Egyesülete, a Siketnémák Országos Egyesülete, a Nagypénteki Társaság, valamint a Tanárok háza között osztotta meg és jutott a pénzből jutalomkönyvekre is.

A missziós iskola és internátus idillinek tűnő belső világát az elkötelezett tantestület biztosította. Az iskola szabályzata szerint „jó családból való, nem katolikus, az elemi vagy a polgári iskola bármely osztályába járó növendékeket” vettek föl. Az elemi iskola beíratási díja 2 pengő, tandíja 12 pengő volt félévenként. A polgári tagozaton a beíratási díj 12 pengő, a tandíj 10 pengő volt negyedévente. A szegény szociális helyzetű, valamint a jó tanulók kedvezményben részesültek.

A korabeli sajtó arról is tudósított, hogy nem mindenki nézte jó szemmel az itt folyó tevékenységet. A Protestáns című „Egyházi és Iskolai Lap” 1914. április 12-i száma az iskolaszék ülésén tárgyalt támadásokról is tudósított: „A skót misszió iskolaszéke Petri Elek elnöklete mellett a múlt hét folyamán ülésezett. Az iskolaszék tagjai örömmel és meglelégedéssel értesültek az előterjesztett jelentésekből a fontos missziót teljesítő iskola fejlődéséről. Prém Margit igazgatónő jelentése szerint a polgári leányiskolának ebben a tanévben 209 növendéke van. Vallás szerint: 52 ref., 11 ev., 7 baptista, 1 unit. és 137 zsidó. Az elemi iskolába Victor Ágoston igazgató je-

lentése szerint 44 ref., 8 ev., 7 baptista, 111 izraelita leány jár. A [...] számok magyarázzák meg azt, hogy miért érte ezt az iskolát az újabb időben annyi heves támadás bizonyos, most nagyon is domináló körök részéről. Az iskolában u. i. a szülők beleegyezése folytán minden gyermek felekezeti különbség nélkül résztvesz a naponkénti bibliai olvasásban. Ez a szálla sokak szemében. Ezért koholtak mindenféle légből kapott és alaptalán vádakat és rágalmakat az iskola és vele kapcsolatos internátus ellen, a mely ott abban a hatalmas, modern Vörösmarty-utczai épületben minden igényt kielégítő elhelyezést nyert. Valóságos, hogy úgy mondjuk, kém hadjáratot indítottak ellene. Nemzetközi irányzattal vádolják ezt az iskolát, a melynek a skót nevelőnőn kívül mind kiváló magyar tanítói és tanítónői vannak. Az iskolaszék elnöke a budapesti ref. egyház vezető lelkésze és tagjai az egyház presbitereinek sorából valók. Azok a zsidó lányok, a kiket szülőik jószántukból, minden kényszer nélkül járatnak az iskolába, bizonyára nem vallanak kárt lelkükben, ha valami megmarad abban az iskolában honoló ev. szellemből. Elvégre ez is talán csak ér annyit, mint az a bizonyos felekezeten kívüli „általános” erkölcsi oktatás, a melyről mostanában már annyi szó esik és a mely ellen a most vádaskodók legtöbbször bizonyára semmi kifogása nem lenne. A skót misszió derék iskolájából kiváló nevelésű leányok kerülnek ki. A vádak legalaposabb czáfolata: az iskola további csendes, eredményes munkája.”

Beíratáskor, a skót iskolába felvett diákok szüleinek az alábbi nyilatkozatot kellett aláírnia: „Alulírott tudomásul veszem, hogy a

Jelmezes jelenet egy 1933-ban rendezett Napsugár ünnepéről

A női Bibliakör összejövetele a Skót Iskolában

budapesti református egyházmegye skót elemi iskolájában a Biblia, t. i. az ó- és új-testamentumi szentírás rendes tantárgy, amelyből minden növendék, felekezeti különbség nélkül osztályzatot kap. Tudomásul veszem azt is, hogy ebben az iskolában is a növendékek saját felekezetük hitoktatójától rendszeres hitoktatásban részesülnek. Kötelezem magam arra, hogy a Bibliából feladott leckék megtanulását éppen úgy ellenőrizem, mint más tantárgyakét.”

Az első világháború már az első évben is változásokat hozott az iskola életébe. Magyarország (a monarchia részeként) és Skócia (Nagy-Britannia tagállamaként) ellentétes oldalon állt. A Protestáns „Egyházi és Iskolai Lap” 1914. november 8. száma arról tudósított, hogy „A budapesti skót missziói polgári és elemi leányiskola iskolaszéke f. hó 6-án tartotta Petri Elek lelkész elnöklése mellett második ülését ebben az iskolai évben. Az iskolában okt. 15-ig katonaság volt elszállásolva, a mi nagyon zavarta a munkát. [...] Az iskolaszék jegyzőkönyvéleg fejezte ki mély rokonszenvét Webster Jakab lelkész iránt, a kit ha-

tósága hazarendelt és a ki nehéz szívvel vett búcsút itteni barátaitól, munkatársaitól, valamint attól az intézménytől, a mely annyira szívéhez nőtt. Fájdalmas dolog, hogy el kellett mennie! Ő bizonyára mindvégig hűséges barátunk marad. [...] A háború idején – politikai okokból – az iskola fenntartói jogait a Magyar Református Egyház vette át a skótoktól.

Egy esztendővel később, 1915. január 2-án a lap arról számolt be, hogy az iskola saját vagyonából 200 K-t jegyzett a harmadik hadikölcsönre; 150 K-t gyűjtöttek a Zsófia gyermek szanatórium javára és 100 K-t a katonák karácsonyára. Emellett „Minden egyes osztálynak van egy hadi árvája, a kit azután mindennemű szükségében segítenek. Ebbeli buzgóságukban a növendékek odáig mentek már, hogy nemcsak az egy árvát és annak anyját és összes testvéreit látták el ruhával, élelmiszerrel, pénzzel és játékszerrel, hanem például a IV. osztály már a harmadik s a III. osztály a második családot látja el minden lehető szükséges dologgal. Hasonló szándék buzdítja a többi osztályt is.”

(Folytatjuk)

Osztálykép a Skót Iskola udvarán, 1920-ból. (Az ülő sorban középen J. T. Webster skót lelkész, balján Prém Margit igazgatónő)

„Bagolyvár” a Népszigeten, 1. rész

Az épület, amelyről szó lesz, évszázad óta, minden hivatkozás nélkül áll a Népsziget (korábbi nevén Szűnyog-sziget) északi végében. Különlegessége nemcsak abban rejlik, hogy ma is ez az egyetlen lakóház a félsziget újpesti részén, hanem rendszerváltások sorát megélt története sok megfejtetlen titkot rejt.

Az 1900-as évek legelején Újpest önálló vízellátása megoldatlannak bizonyult (egyeselek „inficiálnak” nevezték), ezért 1909-ben pályázatot írtak ki Újpest ivóvizének biztosítására. A pályázaton a három jelölt közül a dalmatos nevű belga cég, a Compagnie Générale des Conduites d’Eau Liège Belgique kínálta a legkedvezőbb feltételeket. Ezért Újpest város képviselőtestülete – az első polgármester, dr. Ugró Gyula vezetésével – az 1909. június 2-i ülésén az ajánlatot „általánosságban egyhangúlag elfogadta”. Ezt követően a koncessziót elnyert belga cég – a több mint 3 millió arany korona végköltséggel kiépített „vízvezeték mű” üzemeltetésére – magyarországi vállalatot alapított „Ister Magyar Vízmű Rt.” néven. (Ister – A Duna alsó szakaszának antik neve.) A fiókvállalat szemet vetett az államkincstár tulajdonában álló Népsziget – akkor még meglehetősen kietlen – északi részére, az újpesti vízszolgáltatás kizárólagos megindítása céljából.

Kitűnő üzleti érzékkel, viszonylag olcsón jutottak hozzá a területhez és még a hivatalos megalakulásuk (1910. február 22.) előtt, 1909-ben itt kezdték el a próbafúrásokat. Ugyanennek az esztendőnek márciusában megrajzoltatták az elképzelésüket „Újpest város vízellátásának tervezete – A kutak és gyűjtőakna részletei” címmel, ami a III. számú terv volt. 1911-re beszerezték a különféle hatósági engedélyeket és szakvéleményeket, majd Újpest ezen sík részén nagy iramban elkezdődött a „zöldmezős” beruházás. Az Ister alapszabálya 52 évben „állapította meg a társaság tartamát”, a vízszolgáltatási engedély pedig 50 „egymás utáni évre” szól, utána pedig a víz-

mű „ingyen, tehermentesen és üzemképes állapotban minden ellenszolgáltatás nélkül a város korlátlan tulajdonába száll át”. Kikövetkeztethető tehát, hogy nagyjából két esztendőt szántak az építkezésekre. Ezt teljesítették is, mert a különféle csőfektetési, köz- és egyéb munkálatokat követően 1912. június 17-én (más források szerint július 12-én), mindössze néhány nappal a város jelképének számító víztorony átadása előtt megkezdődött Újpesten a vízszolgáltatás.

Kezdetben a város nagy lelkesedéssel fogadta a minőségi vízszolgáltatást, ám a sok ezer ingatlanbérlet és gazdag háztulajdonos jelentős része – a mérsékelt árak ellenére – sem vezettette be a vizet (1940-ben is csak a negyedük), illetve később több százan szinte semennyi vízdíjat nem fizettek, így ők adóslistára kerültek. Ugyanakkor a vízmű (miközben korlátlan mennyiségű vizet adott tűzoltásra, utcák öntözésére, csatornák öblítésére és a közutak ellátására) Újpest városával és más cégekkel, intézményekkel is folyamatos pereskedésben állt (nem egyszer évtizedeken keresztül) különféle okok miatt, sokszor monopol helyzetével visszaélve. Másrészről viszont több tőkeerős, ipari mennyiségű vizet fogyasztó nagyvállalattal, így a Phöbus, a Ganz-gyár és a Pannónia Bőrnemesítő Rt.-vel is megállapodást kötöttek a Monarchia felbomlása és az első világháború után, ami szilárdította helyi pozíciójukat és növelte nyereségüket. Az Ister székhelye ekkor még Budapest belvárosában

A Szűnyog-sziget, még a vízmű megjelenése előtt (1873)

volt, ám üzletkörük kiterjedt Nagy-Magyarország teljes területére. (Az iratok feltűnően sokat emlegetik Torda, Bosznia-Hercegovina, de különösen Budafok nevét.)

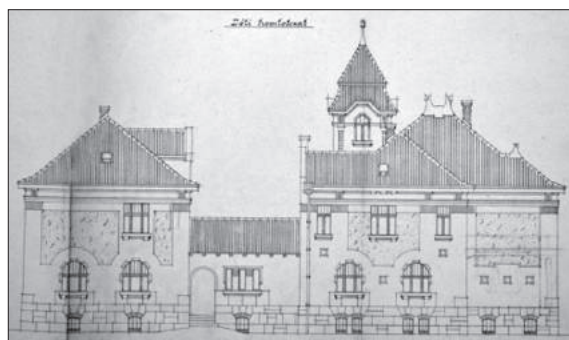
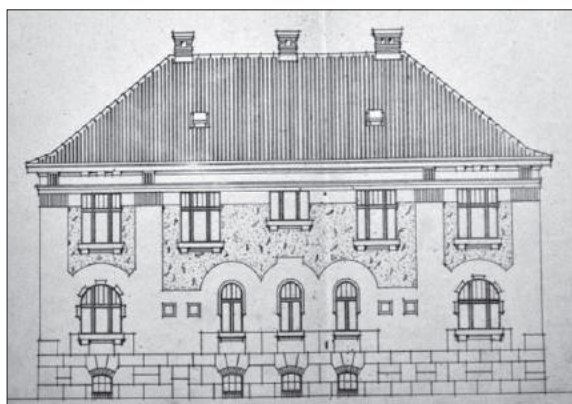
Mindeközben 1910 októberében az Ister a dolgozói számára lakóépületet terveztetett a Népszigetre, „Igazgatósági épület – Homlokzatok” névvel. (Érdekesség, hogy egyetlen tervrajz kivételével soha, sehol nem említenek Zsilip utcát az iratok, helyette a „Kocsi út” vagy „Makadám út” elnevezést használják.) Ezt kerek egy évvel a vízellátás beindítása előtt véglegesítették: 1911. július 12-én készült el „Újpest R.-T. Város Vízműve Lakóház építési terve” címmel, a kor neves bécsi cége, a Pittel és Brausewetter Beton-, Híd- és Mélyépítő Részvénytársaság által.

A tényleges építkezés ezután indulhatott, amit az év végi könyvelésekben tételesen és összegszerűen nyomon lehetett követni. Eszerint a lakóház alapozása 1911-ben, a magasépítési és pótmunkák 1912-ben zajlottak, szintén a fenti társaság kivitelezésében. Mivel személyes feljegyzések nem maradtak a ház megépítésével kapcsolatban (nagy házavató ünnepség feltételezhetően nem volt), ezért csak vélelmezhetjük, de szinte száz százalékos biztonsággal kijelenthető: az Ister lakóház 1912-ben elkészült és az alkalmazottak elfogalhatták otthonaikat! Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy 1911-12 után az iratfolyamban egyetlen olyan tétel sincs, amely az építkezésre vagy a beköltözésre utal.

A házról fennmaradt egyetlen korabeli (1920 előtti) fénykép arról tanúskodik, hogy néhány év alatt a környezetét szépen rendbe tették, a Duna-part felőli, fasorral szegélyezett

sétálóút mellett fémkerítést húztak, s onnan (is) volt bejárat. A szecessziós és historizáló jegyeket magán viselő, Kós Károly stílusához közelálló aszimmetrikus épület keleti szárnyának (amit kezdetben igazgatósági épületnek neveztek), stukkókkal ékesített homlokzatán az óriás falióra még nem kivehető (de a második világháború után már ott volt), viszont a magasba nyúló díszes torony – amit a népnyelv Bagolyvárnak is nevezett – messzire ellátszott... Az épület előtt húzódó árkot bizonyára a kutak és az árvíz elvezetése miatt alakították ki, (ám mára ennek nyoma sincs, feltöltötte a természet). A háznak belsőleg sem volt átlagos arculata. A hatalmas alapterületű (120-150 m²) iroda-szobákat azóta több részre osztották, bár a nagy belmagasság (3,5 m) miatt így is roppant tágasak. A középső átjáró mellett volt a „kapus lakás”, ami viszonylag nagy forgalmat feltételez.

A nyugati szárnyban (ennek nemes egyszerűséggel csak lakóház volt a neve) vízmérőjavító-műhely és próbaállomás is helyet kapott a főgépész fürdőszobás (!) lakása mellett. (Esténként vízhiánytól bizonyára nem kellett tartania.) A magasföldszinten és az emeleten át a padlástérbe (illetve a fémlétrás feljártú toronyszobába) vivő, kovácsoltvas korlátú, vörös kövezetű lépcsőházak is szépen mutatnak, míg a vastag falú – ma is meglévő – vasajtóval zárható pincék óvóhelyül szolgáltak a fegyveres konfliktusok során. Csakúgy, mint a házzal egy telken levő és azzal egyidejűleg épült létesítményegyüttes, amely magába foglalta a gépház, a medencék, a permetező, valamint a szivattyú- és szűrőtermek összességét. Ezek, és főleg a gyűjtőaknák – amelyekbe a tervek szerint hosszú csigalépcsősor vitt le –, mélyek voltak, de nem „gázbiztosak”. Viszont

Az újpesti vízmű lakóházát a Pittel és Brausewetter Rt. építette a Zsilip utca 2. szám alatt

gyors átjárást nyújtottak a bűvőhelyek felé.

A ház lakói ezt követően éltek munkás hétköznapjaikat („doktor” elvétele volt közöttük, sőt a törzslajstrom alapján sok alkalmazott írni sem tudott a cégnél), dolgoztak az Ister különböző telepein (időnként fegyencek társaságában), s az életüket legfeljebb egy-egy kilakoltatás vagy gépháztűz zavarta meg. Pontos névjegyzék hiányában nem tudjuk kik voltak az első lakók, akár a korabeli fotókon látható férfiak is lehettek. Az alsó kettő fiatalemberről a „Nagy Háború” éveiben, az Ister-ház terméskő burkolatú, rusztikus hangulatot kölcsönző lábazatánál készült a fotó. Ők is azon szépszámmú, általában napilapokban megjelent állásjelentkező közé tartoztak, akik cirádás kézírású, mai szemmel nézve roppant udvariasan megfogalmazott levél után, elegánsan kiöltözve mentek a felvételi beszélgetésre...

Az 1920. április 11-i Pesti Hírlap hirdetése jól jellemzi a korszaklehet: „Fiatal keresztény irodai tisztviselő, perfekt német, felvétetik. Újpesti vízmű, Népsziget.” Talán nem véletlen, hogy az Ister-ház lakói közül volt olyan, akit 1945-ben háborús bűnösséggel vádoltak...

Ezalatt a vállalat élete sem volt viharmentes. 1918-ban át is tették székhelyüket Budapestről Újpest-Népszigetre. Pár évig még működött a IV. kerületi Váci utca 11/b alatt az 1912-ben épült, ma is álló, négyemeletes, patinás irodaház – a Belvárosban. Később a VII. kerület Akácfa utca 30-ból vannak feljegyzések, vagyis maradt képviselőjük a centrumban is. 1919-ben a Tanácsköztársaság 133 napja során „a belga pénzemberek magyarországi vállalata” a Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendelete értelmében köztulajdonba került, majd annak bukásával a politikai szerepet vállalt dolgozók ellen a cég fegyelmi eljárást folytatott és sokuktól megvált.

Az első világháború vesztes oldalán megbüntett Magyarország és a belga vezetőség között üzletpolitikailag nem mutatkozott eltérés, az iratok legalábbis nem árulkodnak erről. Nem úgy a vízminőségről, amit 1928-tól kezdve számos helyi és országos lap, cikkek tucatjaiban ostromozott. (A Népszava 1936 áprilisában ezt írta: „Távolabbi utcákból is sokan inkább kannákkal mentek sorban állni

az utolsó utcai vezetéki csaphoz, ahonnan még a fővárosi vízmű vizét lehetett vételezni.”) Egyre magasabb szintre jutott a kérdés, miközben 1930-ban két ügyvéd pert indított az Ister ellen, de veszítettek...

A vállalat a feldühödött lakosság és a hírlapok vádjai ellenére újabb kutak fúrásába kezdett a félszigeten, sőt a Palotai-szigetet is kinézte magának. A vízcég védekezései a legkülönbözőbbek voltak; az evezősök nagy számától a szigeten legelő sokféle háziállat ürülékéig... (Ennél jóval valószínűbb magyarázat azonban a Duna mellékágában létesült, szomszédos téli kikötő több száz állóhajójának folyamatos szennyezése volt, ami miatt Pogonyi György főmérnök vezetésével 1929-ben átépítették az elavult, ún. beeresztő zsiliptet, majd 1932-ben átadták a felette húzódó vasbetonhidat is.) 1935-ben Illik Viktor korszorús főhalászmester és népszigeti csárdatulajdonos keresetet adott be Újpest városa ellen a járásbírósnak 2160 kilónyi halállományának pusztulása tárgyában, amit a feltételezések szerint valamelyik közeli gyár szennyezése okozott, s tartottak tőle, hogy az Ister kútjait is megfertőzi...

(Folytatjuk...)

Négyen azok közül, akik munkára jelentkeztek az Isternél. A két alsó portré a „Bagolyvár” előtt készült

100 éve alapították az Újpesti Szülőotthont

Jóllehet a kiegyezést (1867) követő években Újpesten már három szülésznő is tevékenykedett, a Károlyi Kórházban az 1910-es években nyílt meg az első újpesti nőgyógyászati osztály. Az első újpesti szülőotthon 1917. november 20-án nyitotta meg kapuit a Schreiber Gyula vállalkozó Váci út 9. épületben.

A Váci út és Árpád út sarkán lévő épület 15 férőhellyel működött és 1925-ben már több, mint ezer pácienszt láttak el. A kórház megnyitásának előzménye az 1914-ben megalakult Újpesti Szülőház Egyesület, amely a kórház létesítésére 162.000. koronát gyűjtött össze. Az 1918. május 1-én nyilvánossági jogot kapott kórház az állandó fejlődés ellenére – a kórházra igényt tartó nők számának növekedése miatt – szűknek bizonyult, ezért Újpest városa, a háború után általa felvett dollárkölcsonból, 110.000 aranykoronát szavazott meg egy újonnan építendő szülőotthon céljaira. Ebből a fenntartó megvette a Vasút utca 87. (ma: Görgey u. 69-71.) sz. 1000 négyszögöles telket és azt a városnak díjtalanul felajánlotta. Egy 1926. február 25-i szerződés szerint a város felépíti a szülőotthont, az egyesület pedig, autonómiájának teljes megőrzésével, bérbe veszi azt. A város által hirdetett nyilvános pályázat eredményeként az építkezési munkát az Egyesített Újpesti Iparosok nyerték.

Az Újpesti Szülőotthon régi épülete az Árpád és Váci út sarkán

A telek megvásárlása a város által felajánlott 110.000 aranykoronát nagyrészt felémésztette, ezért az egyesület vezetője beadványt intézett a Népjóléti Minisztériumhoz, amelyben 160.000 pengő építési kölcsön kiutalását kérte. (Annak idején a népjóléti és munkaügyi miniszter dr. Vass József jogász, kalocsai nagyprépost volt, aki az 1923-as dunai árvíz idején szervezte a mentési és helyreállítási munkálatokat. Az anya- és gyermekvédelem elkötelezett híveként, az intézet nemese hivatását tekintve, 1927. július 1-én az összeget kiutalta. (Újpestet támogató tevékenysége elismeréseként, a város 1928-ban díszpolgárává választotta). Mivel ezzel az összeggel a munka elvégezhetővé vált, a Hegedűs Ármin és Böhm Henrik építészek által elkészített tervek alapján további nyilvános pályázatot hirdettek a megvalósításra. A beérkezett pályázatok gondos felülbírálata alapján a munkát a korábbi győztes Egyesített Újpesti Iparosoknak adták ki, akik azt tökéletesen megoldották és a szülőotthon minden tekintetben modern felszerelésű új kórház lett. Az intézetet 1928. július 23-án adták át rendeltetésének.

A szülőotthont tervező Hegedűs Ármin-Böhm Henrik építészpáros nem ismeretlen az újpestiek előtt. Ők tervezték 1889-ben – a városközpont szanálásának eredményeként azóta elbontott – Újpest-Vidéki Takarékpénztárt, 1900-ban az újpesti Városházát, 1911-ben a Vágóhidat, 1927-ben a Pöltenberg utca-Mátyás téri kislakásos bérházakat is. A Városháza magyaros-szecessziós, eklektikus megfogalmazását követően, ők is követték az építészeti stílusok változását. Legtermékenyebb korszakuk 1920-as évek ún. art deco-ja volt.

Az Újpesti Szülőotthon „modern” épületén barokkos stílusjegyek jelennek meg, mint pl. az utcai szárny nyugati oldalán egy barokk pártázatú rizalit a földszinten – üres – pilaszterekkel díszített szoborfülkével, az ugyancsak utcai szárny feletti manzárdtetővel,

és az udvari szárnyon ugyancsak egy barokk pártázattal. Maga az épület „U” alaprajzi elrendezésű, fő szárnyai az utcával párhuzamosak, kéttraktusos utcai szárnyában helyezkednek el az igazgatói helyiségek, orvosi szobák, rendelők és műtők, míg az egytraktusos utcával párhuzamos belső szárnyban a csecsemő- és betegszobák, ezzel biztosítva a pihenést, a gyógyulást. Az utcára merőleges összekötő szárny középső részén egy íves tárgyaló (étkező) valamint a liftek találhatók. A helyiségek alaprajzi elrendezése szigorúan igazodik a funkcióhoz, teljes egészében rendeltetésének szolgálatában áll. Azonban míg a szerzőpáros ezidőben épült vidéki épületei (a békéscsabai Árpád-fürdő, a szolnoki Tisza Szálló és Fürdő, a kiskunfélegyházi, valamint az egri fürdő) a városképbe illeszkednek, a rangos városi közintézmények jellegét viselték magukon, Újpesten – a város fiatal lévén – és a Vasút utca kiépülésének időszakában, az épület meghatározó elemként jelenik meg. Az épület közintézmény jellegét a város egyik legszebb címerábrázolása emeli ki.

Az új szülőotthon megvalósítását lelkesen üdvözltek a különböző felekezetek lelképásztora is. Köztudott, hogy Újpest vegyes népességű és vallású település volt, hiszen az ide települt iparosok, kereskedők az alapító Károlyi István gróf szerteágazó birtokairól érkeztek. A megnyitáskor minden felekezet papja kifejezte jókívánságait. Dr. Csík József apátplébános üdvözlő szavai: „...Sokszorosan

átérezem azt a nagy és nemes hivatást, amelyet az Újpesti Szülő-Otthon végez a természet tavaszának s a Mindenható fölséges gondolatának ragyogóbbá tétele érdekében. Mit is kívánhatnék mást, minthogy a jó Isten segítse az [Újpesti Szülőház] Egyesületet nagy és nemes munkájának teljesítésében.” Dr. Friedmann Dénes az Újpesti Izraelita Hitközség főabbija a következő szavakkal adott hangot érzéseinek: „...Vivat: éljen a jubiláló intézet s legyen Isten életadásának méltó eszköze, floreat: virágozzék e nemes emberi alkotás s küldje közénk a magyar haza szép embervirágait a köz hasznára, crescat: nőjön a nemes emberi érzés szépséges temploma és véle együtt nőjjenek kicsinyeink nagyokká, a haza nagyjaivá.” Geduly Lajos evangélikus lelkész áldása így szólt: „Újpest város büszke lehet erre az intézményre, amely úgy a város, mint minden egyes polgárának hathatós támogatására kiváltképpen méltó. Az alapítók és munkálkodásuk a köz érdekében legyen Istentől áldott.” Mády Gyula református lelképásztor, az újpesti református gyülekezet alapítójának fia, a város tanfelügyelője az új szülőotthon korszerűsége mellett „agitálva” ezekkel a szavakkal „adta át” rendeltetésének az intézményt: „Hálatartozását rója le minden polgár azzal, hogy szembeszállva a maradi szellemet képviselő állásponttal, a szülőházakkal szemben viseltető aversio leküzdésére törekedve, a jövő drága kincseit hordozó édesanyákban és leendő anyákban igyekez-

Szülönők Otthona, Újpest (Hegedűs Ármin és Böhm Henrik tervei nyomán)

zék a város eme szociális kultúrintézménye iránti bizalmat ébrentartani, hogy ez a Szülő-Otthon, mely most második évtizedébe lép, a hosszú évek beláthatatlan során keresztül áldásos eszköz lehessen isten kezében a szebb, boldogabb magyar jövő megteremtésében.”

A Kórház fenntartója az Újpesti Szülőház Egyesület. Indulásakor az igazgató főorvos dr. Lőrinc Béla szülész és nőgyógyász volt, egy al- és három segédorvossal, összesen 18 fővel szolgálva a női betegeket. Az öt kórteremben, további 12 betegszobában 70 ágyat szereltek fel. Ugró Gyula Újpest monográfiája szerint a legtöbb születés (1930-ig) 1929-ben volt, 883 újszülöttel. A kórház nyilvánosságát igazolja, hogy ugyanebben az évben 983 újpesti és 860 vidéki beteget láttak el. Az intézet felállításának indokoltságát igazolja az a körülmény, hogy 1927-től nem volt a kórházban halvaszületés.

A II. világháború különös szabályok életbeléptetését igényelte és megviselte az épületet is. A 303.700/1944. XVI. belügyminiszteri rendelet szerint „főleg az esetleges

légiveszély miatt” a bentfekvő betegeket – amennyire orvosi szempontból lehetséges – mielőbb elbocsátották azzal, hogy amennyiben hazabocsátása után bármilyen panasz támad, azonnal forduljon a kórházhoz. Nem volt alaptalan a rendelet, hiszen a szülőotthon a Rákospalota–Újpest vasútállomás cca. 500 m-es körzetében található, és tudvalévő, hogy a szövetségesek elsődleges célpontjai a vasúti csomópontok, vasútállomások voltak. 1944. szeptember 8-án Újpestet ért légitámadás következtében a szülőotthon közkórház épületében károk keletkeztek. Ezért a 35.393.kig. 1944-es közgyűlési határozat értelmében, a polgármester (akkor dr. Szalay Sándor) a károk helyreállítását mintegy 48.000 pengő erejéig engedélyezte és utasította a számvevőseget, hogy a szükséges helyreállítás költségéről „a folyó évi pótköltségvetés tárgyalása során gondoskodják, hogy az épület sürgősen használható állapotba állíttassék”.

79 éves szolgálat után a szülőotthont bezárták. Az egészségügy többlépcsős átalakítása – az 1950-es fővároshoz csatolás, az államosítás és az ismert történelmi események – következtében a megszűnésekor a főváros kezelésében lévő épületet 2010-ben Újpest önkormányzata megkapta a szakorvosi rendelőintézzettel együtt. Az esetleges értékesítésének az volt a feltétele, hogy az abból befolyt összeget a rendelő felújítására kell fordítani. Az épületet a GriffSoft Informatikai Zrt. 2013 januárjában vásárolta meg és 300 millió forintos költséggel felújította.

A felújítás során a homlokzatra visszahelyezték azt a márványtablát, amely az alapítók és adakozók neveit tartalmazza. Az épületen belül tablókon bemutatják Újpest régi épületeinek archív fotóit. A felújítást az eredeti terveknek megfelelően végezték el, ezzel biztosítva, hogy Újpest ezen patinás épülete továbbra is a városrész meghatározó eleme lehessen. □

Az idézeteket a korabeli – eredeti – helyesírásnak megfelelően közöltük. A Hegedűs-Böhm vázlatok a Magyar Építőművészet 1929/3. számából valók. A megnyitáskori áldásokat idéző korabeli újságcikkeket dr. Hintalan Albert, az Intézet utolsó orvos igazgatója bocsátotta rendelkezésünkre.

A szülőotthon jelentősebb támogatóinak márványtablája

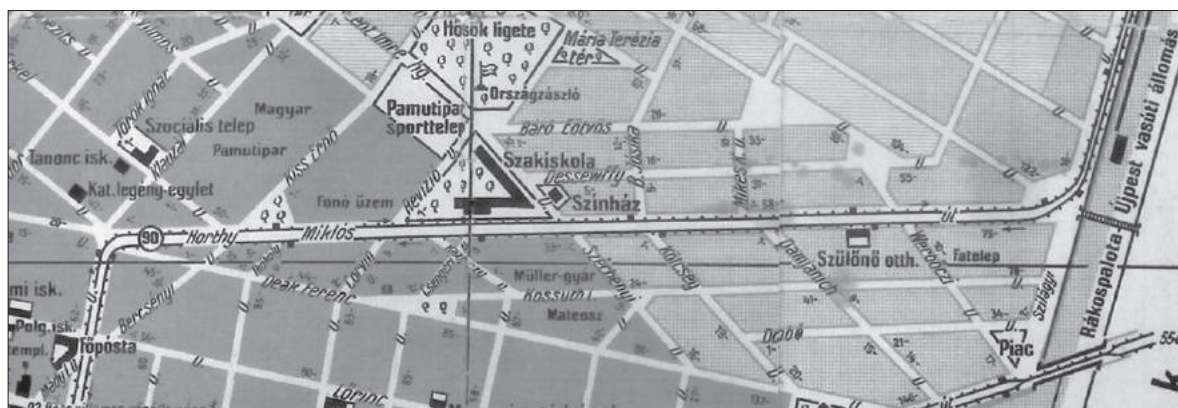
Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 7. rész

1928-ban a szülőotthon patinás épületével gazdagodott Újpest frissen felújított és Horthy Miklós kormányzóról nevet kapott útja. Aki e neves intézményt kereste fel vagy előtte haladt el gyalogosan, fogatolt kocsin, gépkocsin vagy villamoson, láthatta az út többi része környezetének fokozatos fejlődését is. A városi közgyűlés 1927. november 23-án döntött arról, hogy Újpest akkor legnívósabb útvonala mentén új fákat ültetnek, valamint „cement oszlopú” padokat helyeznek el a városban, amelyekből itt is felállítanak néhányat. 1928 szeptemberben jóváhagyták negyven utcai telefonállomás felszerelését, az elsőnek létesítendő tizenöt fülkéből kettő erre az útvonalra jutott: egyiket a 99. házszámú Horváth vendéglő mellé, másikat a 19. számnál – a Rendőrség közelében – kívánták felállítani. A vállalkozókat kötelezték „csinos külsejű”, telefonkönyvvel felszerelt és este kivilágítható fülkék kihelyezésére, amelyek az akkori szándék szerint harminc év elteltével a város tulajdonába kerülnek. 1930 májusában a város öt új nyilvános illemhelyet akart létesíteni, melyek egyikét a Horthy Miklós út keleti végére, a Horváth vendéglő közelébe tervezték.

Még a szülőotthon születési évében arról számolt be a helyi sajtó, hogy a csaknem két éve befejezett Magyar Királyi Fa- és Fémipari Szakiskola épülete elhanyagolt környezetben, „szemétdomb” közepén áll. Később, 1933 őszén az iskola vasút felőli végén egy kis „parkfoltot” hoztak létre (ahol következő év márciusában kábeljavítást folytattak, és e parkocsát két helyen felásták, a fiatal bokrokat megbolygatták). Utunk keleti végén a Gróf Vécsey utca torkolatánál 95 négyzetölnyi területen is elhelyezkedett egy kis tér.

1936-ban, a városi közterületek parkosításakor sorra került a Horthy Miklós út is. „A város legszebb útvonalának” gyalogjáróit kertesítették a páros számozású oldalon, útteste és járdája közötti részt több mint egy méter szélességben díszbokrokkal ültették be. Februárban kezdte meg előkészítő földmunkáit a városi kertészet: felásták és termőfölddel látták el a területet, májusban füvesítették, júniusban pedig kihelyezték a virágokat, „Az ízléses és mutatós virágszegélyezés polgármesterünk elgondolása szerint készült.” Nem véletlen a Független Újság 1936. június 27-i számának e mondata dr. Semsey Aladár itteni parkosítási törekvéséről, tudniillik ezen az úton járt át nap mint nap városközi munkahelye s a mai Lahner György és

Térképrészlet a Horthy Miklós úttal, 1940-ben

Szilágyi utcák sarkán álló villája között... Júliusban városszerte negyvenöt új pad kihe-lyezéséről adtak hírt, közülük többet a Horthy Miklós útra szántak. Az út kövezésé-nek idején ültetett fák a harmincas évtized végére igen megnőhettek, egy részüket 1940 januárjában rövidebbre kellett vágni, mert azok ágai az oszlopokon lévő áramvezetékek köré nőttek, s a vezetékekhez való hozzá-csapódásukkal több ízben áramszünetet okoztak a környék lakóinak bosszúságára.

A környék lakói – mint cikk-sorozatunk korábbi részében utaltunk rá – a húszas évek derekától már nem csupán az út déli szélén fekvő páratlan, részben a Klauzál és Erkel Ferenc (ma: Erkel Gyula) utcák közötti északi, páros számú ol-dalán lévő, jórészt földszintes házakban éltek, mivel megindult a mai szakorvosi rendelőtől keletre fekvő északi oldal családi házas beépí-tése, s a harmincas évekre megszűntek a fog-híjtelkek is a teljes sor megszületésével. E házsortól, illetve a mai Szent Imre utcától északra a húszas évektől új városrész szüle-tett, a családi házas övezet telkeit az Országos Földbirtokrendező Bizottság értékesítette. Az ideköltözők nagyrészt a Horthy Miklós út forgalmát erősítették helyváltoztatásuk során. Ugyanakkor némileg „korszerűsödött” a déli oldal képe is, erre példa Orajna István 1927 tavaszán kapott építési engedélye 13. szám alatti kétszoba-konyhás házára, amelynek ki-vitelezését Almásy József építőmester végezte. Későbbi hírek is megemlékeztek ingatlanfej-lesztésekről. A Horthy Miklós út és Deák Ferenc utca által határolt saroktelken lévő „renovált” földszintes házra Manovill Miksa bőrnagykereskedő kívánt emeletet építtetni, ehhez kérelmét 1940 januárjában nyújtotta be a városhoz. Érdekességként megemlítjük, hogy a korabeli híradás szerint e ház helyén állt volna Újpest Kossuth-szobra, de a város végül e telket nem vásárolta meg az emlékmű számára (mint ahogy végül a szobor sem ké-szült el) – s ez attól is érdekes, mert e sarok-ház ma is áll. Ugyanígy megtekinthető nap-jainkban a legnagyobbbrészt lebontott déli oldalon a régiek közül „egyke” 43. számú épület; emelettoldalékának készítésére 1940 májusában kapott engedélyt Friedrich Ármin

tulajdonos. Júniusban Salm Jenőné 23. szám alatti kétemeletes bérháza építésére nyert hatósági hozzájárulást – ez utóbbi épület a városközpont lakótelep építéséhez kötődő területrendezésnek vált áldozatává mintegy négy évtizeddel később.

Ezen az oldalon foglalt helyet 51-es házszámon a Hunnia Csokoládégyár, amely-nek termékei „Különlegességi csokoládék. Készít mindennemű dessert, cukorka és cso-koládé árukat” – ahogy az Újpest–Rákospa-lotai Almanach írta róla. 1923-ban a XVI. magyar tavaszi árumintavásáron is képviselte Újpestet csokoládéival, drazsékülönlegessé-geivel és bonbonjaival, majd magáénak tud-hatta az Országos Iparegyesület díszérmét is.

Az 1920-as évek elején a Kiss Ernő utcától keletre – utunk mentén – telekvásár-lással bővítette ingatlanjainak számát a Magyar Pamutipar Részvénytársaság, s az évtized második felében a folytatta gyárának bővítését. 1926-27-ben a cég megvásárolta gróf Károlyi Lászlótól a mai Corvin utca sarkán álló emeletes sarokházát, amelyet ek-kor az újpesti rendőrség bérelt. A kapitányság 1934 tavaszán hagyta el az épületet, majd átalakítását követően a gyár kultúrházának – amelyet 1938-ban a két évvel azelőtt elhunyt vezérigazgatóról, Szurday Róbertről nevez-tek el – adott otthont. Itt kapott helyet a gyá-ri étkezdé és edzőhelyiség is rendelkezésre állt, falai között összejöveteleket, táncesteket és színjátszó próbákat tartottak, egyúttal a dolgozók részére orvosi rendelő működött. 1925-ben került sor a gyár gépparkjának felújítására és részleges cseréjére, s bővítették a fonodát. 1927 nyarán új építkezések indul-tak, s újabb telkein fekvő gyárrészeit a pamut-gyár összekötötte, ehhez pedig cseretelek ellenében megvásárolta Újpest városától a Kiss Ernő és a mai Corvin – harmincas évek-ben Revízió – utcák között fekvő – Horthy Miklós útról nyíló – Szemere Bertalan utcát, amely ezt követően eltűnt a köztudatból s Újpest térképéről. Egy év alatt elkészült a Pamutgyár utca mentén a fonó kétemeletes épülete, s új elektromos erőátvitellel működő erőmű működtette a textilkészítő gépparkot.

Ha közvetlenül a Horthy Miklós út mentén kikapcsolódásra, szórakozásra nem is adódott lehetőség a vurstli Villasorba (1929-

ben területének Újpesthez csatolását követően Gróf Vécsey utcába) költözése óta, új helyén utunktól a mai Mikes Kelemen utcán át el lehetett érni. Újpesti Nemzeti Park néven itt működött tovább Manó bácsi hajóhíntája, a verkli népszerű slágerekkel, a céllövölde, a bábszínház, és a Kisszínkör társulata. Tervezték, hogy kibővítik kínálatát a fővárosi Vurstli és Angol Park mintájára újabb attrakciókkal, többek között hullámvasút és barlangvasút is épült volna. Eleinte igen nagy látogatottságnak örvendő hely a harmincas évek közepe tájától már nem üzemelt, 1937 őszén területét a telek tulajdonosa tizennégy ház helyre parcellázta, s új utcát nyitott (mai Mikes Kelemen köz). A Revízió, illetve Szent László utcától némi sétával egy parkhoz érkezett, aki 1930 tavaszát követően visszafogottabb kikapcsolódásra vágyott. A város által a Kiss Ernő, Munkácsi Mihály, Bajza József és Szent Imre utcák közé telepített Hősök ligete az első világháborúban elesettek emlékét hirdette. A ligethez a város Cyklop köveket vásárolt, amelyből külföldi mintára a tér közepére szökőkutat és sziklacsoportot épített.

Mindkét hely elérhető volt a Horthy Miklós úton járó 55-ös villamossal. Forgalmát a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. (BSzKRt) szervezte. A Rákospalota és Berliini tér (Nyugati pályaudvar) közötti járaton nagyobb befogadóképességű, motorkocsit és hozzájuk csatolt egy, később két pótkocsit alkotó szerelvények reggeltől este fél 9-ig 10 percenként, ezt követően 18 percenként haladtak át utunkon. Az István utcánál, a Corvin utcánál, a Kölcsey utcánál, a Damjanich utcánál – ezt 1928-ban a szülőotthonhoz helyezték át –, és a vasútállomásnál volt lehetőség le- és felszállni. A Szülőotthon megállóhelynél 1933-ban egy falazott várócsarnokot emeltek, amely megjelenésében az öt esztenede tető alá hozott szülészeti intézménnyel harmonizált – ma a kis építményben szemégyűjtő edényeket tárolnak. Talán némileg kedvezőbbé válhatott az út villamosforgalma, amikor a Viola utca 16. szám alatt (a mai Szigeti József utcai iskola telkének nyugati felén és foci pályája helyén) állt Kollár Miklósféle vegyészeti gyár iparvágányát 1934-35-ben a Horthy Miklós úti villamosvágányokkal való csatlakozással együtt elbontották.

Újpest központjában a többirányú kanyarodó villamosforgalom veszélyessé tette az Árpád és István utak csomópontját, ezért itt tiszta keresztezést hoztak létre. A vágányok átépítését követően az 55-ös és a Budapest-Újpest-Rákospalotai Villamos Közúti Vasút (BURV) A jelzésű villamosjárata 1938. november 4-től külső szakaszain útvonalat cserélt, ezt követően a szintén Nyugati pályaudvartól induló, Lehel és István utca mentén Rákospalotáig közlekedő A – 1939 júniusától 90-es számú – villamosok haladtak át a Horthy Miklós úton.

Utunk Újpest autóbusz-forgalmának is „utat” engedett. A Budapesti Autóbusz-közlekedési Részvénytársaság (BART) – egyes források szerint 26-os számot viselő – autóbuszai 1929. december 7-től jártak városunk területén az Apponyi Albert utca (ma: Mártírok útja) felől a Tavasz, Mária (ma: Lebstück Mária) és Thököly utcán át, itt elérték a Horthy Miklós utat, tovább az Erkel és Nádor utca irányában haladtak. Mivel ezen útvonal elkerülte a város központját, egyúttal szükségtelenül át kellett szállni az angyalföldi Agyag (ma: Dolmány) utcánál a 20-as járatra, 1930. február 1-jétől e buszjáratot megszüntették, s a 20-ast meghosszabbították az újpesti Városházig, amely már nem jött el a Horthy Miklós útig.

A BSzKRt kedvezve éjjeli utasainak benzinüzemű motorkocsikat, úgynevezett sínautókat szerzett be, így az éjszakai feszültség-mentesítésének idején is fenntarthatták némely villamosok vonalán a közlekedést. A sínautók egyike 1928 elejétől a késő estig dolgozó munkások vagy szórakozni vágyók hazajutását segítve a Nyugati pályaudvartól indult, rákospalotai végállomásáig az 55-ös vonala mentén ért ki, így éjjelente egyszer oda-vissza utunkon is áthaladt. Mivel gazdaságtalanul, nagy üzemköltséggel működött, forgalmát 1931 decemberétől az RP jelzést viselő autóbuszjárat bonyolította le. Újpestre vezető útvonala megegyezett a sínautóéval, de csak Rákospalota–Újpest vasútállomásig közlekedett. Visszafelé egészen a Fővám térig, 1932 novemberétől az újonnan megnyitott Nagyvásártelepig vitte utasait, és ugyanezen évtől a Blaha Lujza térről indult városunkba.

(Folytatjuk...)

Az UTE turistaotthona a Gál-hegy alján

Különleges kutatói munka volt számomra annak tisztázása, hogy elmúlt hét évtizedben miként alakult az UTE és az Izzó (Tungsram SC) turista egyesületei közötti kapcsolat.

Az UTE turista szakosztályról a Magyar Turista Lexikon a következőket írja: „Újpesti Torna Egylet (UTE) turista osztálya, alakult 1919-ben, az MTSz tagja lett 1922-ben. A főleg versenysportokkal (futball) foglalkozó újpesti egyesület turista szakosztálya a túrázáson kívül nem tudott önálló alkotással bekapcsolódni a turista életbe. [...]”

Az alapítás dátumát alátámasztja az Újpesti Közlöny 1919. szeptember 25. hirdetménye is: „Magyar Turista Egyesület újpesti csoportja. A csoport előkészítő bizottsága felhívja a tagtársakat, hogy f. hó 26-án, pénteken, d.u. 6 órakor az újpesti Otthon-kávéház különtermében tartandó alakuló taggyűlésen okvetlenül jelenjenek meg.”

A szakosztály alapításáról az alábbiakat írja az UTE 50 esztendő története 1885–1935 című kötet: „A Turistaság nemes és versenyzésre nem alapozott sportját néhány évvel a háború után Szűcs János inicatívájára Weisz Sándor és dr. Sommer László indították meg egyesületünkben, akik Ács Endrével, Süss Istvánnal, Géber Hermannal (Henrik), Reis Sándorral és a Grossmann-fivérekkel együtt már dicséretre méltó turistamunkát végeztek.”

Az UTE közgyűléseiről és igazgatótanácsi üléseiről kétkötetnyi jegyzőkönyvet őriz az UTE gyűjteménye. Az egyik 1929. január 20-án tartott közgyűléssel kezdődik és 1933. május 4-i igazgatótanácsi jegyzőkönyvvel zárul. A másik az 1938. január 16-i közgyűlésen és az 1939. december 14-i igazgatótanácsi ülésen történeteket tartalmazza. A turista szakosztályról általában egy-egy mondatban esik szó, megemlítik, hogy rendszeresen túráznak szárazon és vízen, télen síelnek, néhány esetben a társas összejöveteleikről is szót ejtenek (pl. 1929. július 2-án

„műsoros fagyalt este közel 300 résztvevővel”). Tanfolyamokon sajátítják el a térképoltvasási és elsősegély-nyújtási ismereteket. Néhány érdekes előadást említenek, amelyek közül a fotózásról szóló talán a legjelentősebb. Figyelemre méltó, hogy a két alkalommal történt vetítésen 800 fő vett részt.

1929-től a jegyzőkönyvek kivonataiból és a kapcsolódó anyagokból kiolvasható a tisztségviselők névsora. 1934–1937 között csak a szakosztályi elnök dr. Székely György és Ács Endre szakosztályvezető neve szerepel. Az 1937-től 1939-ig terjedő időszak ismét a jegyzőkönyvek kivonata. 1940–1944 között csak Kappel Sándor szakosztályvezető nevét tartalmazza a dokumentum.

A UTE legnépesebb szakosztálya a turista osztály volt, érdemes egy adatot idézni az 1938. január 16-i tisztújító közgyűlésen elhangzott beszámolóból: „229 tagja van ennek az osztályunknak”. Majd a tevékenységi formák felsorolása után megjegyzik: „Ha ezen szakosztályunk továbbra is ilyen céltudatosan és szerteágazóan működik, akkor lassan fél-nünk kell attól, hogy több fizető tagja lesz, mint az anya egyesületnek.”

A szakosztály népszerűségét és eredményességét jelzi, hogy saját szakosztályi vagyónukból 1938-ban telket vásároltak. Már az 1930. március 13-i jegyzőkönyvben is szerepeltetik, hogy a táncos összejövetelek „jövedelmét a menedékház alapra fordítjuk”. Dr. Székely György bejelentése az 1938. december 15-én tartott igazgatótanácsi ülés a jegyzőkönyve szerint: „Kismaros közelében a Gál-hegyen telket vásároltunk. Reméli, hogy a gazdasági viszonyok javulásával turista objektumot fogunk létesíteni.” Az 1939. január 29-én tartott közgyűlés beszámolójában a turista szakosztály munkájának dicséretéért szerepel: „Az elmúlt évben sikerült végre a szakosztálynak egy régi álmát megvalósítani, amikor is Kismaros felett a Gál-hegyen a Börzsöny egyik legszebb helyén területet vásároltak, ahová az UTE turistáinak egyszer mene-

dékházat fognak építeni.” Az 1938. december 16-án készült feljegyzés dr. gr. Károlyi Ferenc telekértékesítéseit dokumentálta: „Gálhegyi Dezső, 93 telek” szerepel. A 2928/268 helyrajzi számú utolsó tétel – a térképen a 26/12. számmal jelzett telek – vevőjeként az Újpesti Torna Egyletét tüntették fel. Ez volt az utolsó békeév, ezért érthető, hogy a menedékház felépítésére nem került sor. (Az UTE számára a kutatás érdekes következménye, hogy az egyesület megtudta, Börzsönyligeten saját tulajdonú telekkel rendelkeznek.)

Az újpestiek azonban továbbra is igényeltek valamilyen „turistahajlékot” és a sajátos megoldást a közelben találták meg. A Turisták lapja folyóirat 1941. augusztusi szám Egyesületi hírek rovatában az alábbi tudósítás olvasható: „Turistaotthon a Gálhegy alján. A Nagymorgó-vadászkastélyban az UTE turista szakosztálya új turistaotthont létesített, egyelőre 12, a legközelebbi jövőben pedig már 20 turista számára. Az új turistahajlékot a közelmultban avatták fel a menedékház fölötti hegyoldalon felállított országzászlónál tartott ünnepség keretében. Az UTE részéről Székely György dr. újpesti törvényhatósági bizottsági tag számolt be a klub utóbbi két évi turistamunkájáról, a Magyar Turista Szövetség képviselőjében Blasovszky Miklós mondott köszönetet a klubnak közhasznú fáradozásaiért és egyben a szövetség számára átvette az új turistaalkotásokat. A menedékház berendezésén kívül ugyanis az UTE turistái saját kezük munkájával új turistaösvényt létesítettek a terület koronauradalmi határán, amely több pontról váratlan és igen szép kilátást biztosít. A Gálhegy-oldal északi lejtőjének közepe táján, mintegy száz méter magassággal a Risner-forrás fölött, „Öz-forrás” néven kőbe foglaltak egy jó vizű erdei forrást s az egész területet megbízható útjelzésekkel és táblákkal látták el.” B. M.

A sajtóközlés elbizonytalanított, hiszen a Nagymorgó vadászkastély még a háború után is – az államosításig – dr. gr. Károlyi Ferenc tulajdonában állt és Gálhegyi Dezső, birtokának intézője élt benne, családjával.

A házat az 1790-es években építtette az Esterházy család. Ez a terület akkor ipolypásztói birtokaik része volt. Az ebben az időszakban kezdődött faúsztatás fogadó és átrakó helyén épült, intézői háznak. Alaprajzát 1823.

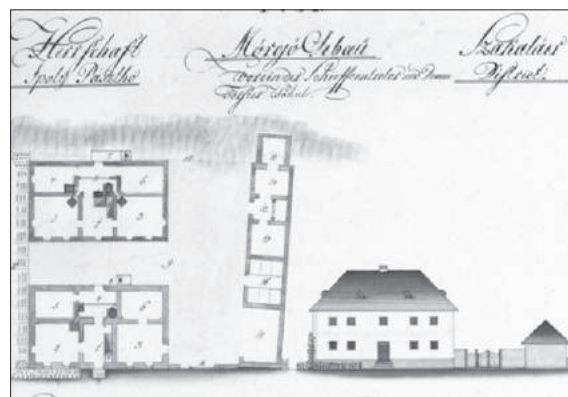
augusztus 18-án kelt felmérési rajz őrzi a fraknói levéltárunkban.

Érdekes adat az Öz-forrás foglalás említése is. A jelenleg is létező forrás nagyon eldugott helyen van, az utóbbi években szinte teljesen elapadt.

A Magyar turista lexikonban Újpesti Torna Egylet címszó alatt olvasható: „A Börzsönyi hegység déli részén vállaltak útjelzési munkálatokat s 1941-ben Kismaros határában, a Gálhegy aljában lévő Nagymorgó házat turista menedékháznak rendezték be.”

Az UTE és a Tungsram turista szakosztályának jogfolytonosságát egyetlen dokumentum sem igazolta, sőt a „25 éves a Vasas Izzó” című kötet a ma is működő Tungsram SC turista szakosztály kialakulásáról a következőket írja: „Az 1916 óta jó nevet szerzett újpesti TTE-ben a felszabadulás után kialakult a Tungsram alcsoport.” „A negyvenes évek végére már úgy megnőtt a létszám, hogy szinte önálló életet élt a csoport. Az országos szintű változások hatására pedig 1950-ben végleg önállósultak. Megalakult a Tungsram Természetjárók Egyesülete.”

Az 1919-től 1929-ig tartó időszokról, a megalakulás utáni első évtizedről kevés adat áll rendelkezésre, de tény, hogy az UTE Turista szakosztályának működése a következő mintegy fél évszázadon keresztül folyamatos volt. Az Újpesten megjelent folyóiratok sportrovataiban közölt túraprogramok dokumentálták a szakosztály működését. A szakosztályt 1948-ban is Kappel Sándor vezette. A sajtóban talált utolsó adat, amely az Újpesti Dózsa természetjáró szakosztályáról szól, 1967-ből való. □

Nagymorgó ház tervrajza (részlet)

DR. HOLLÓSI ANTAL

Dr. Ránky László (1916–1988)

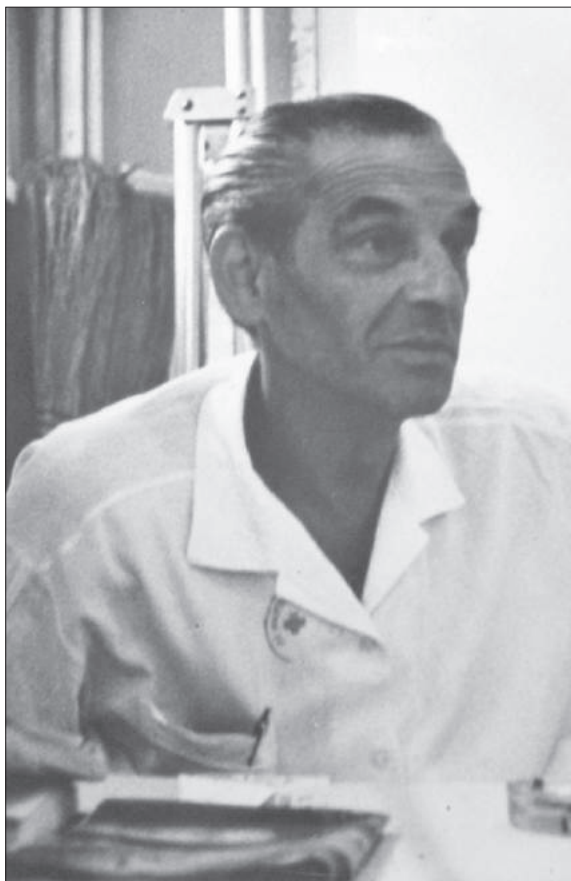
Dr. Ránky László, sebész, a legendás „Tanár Úr” 1916. szeptember 16-án született Budapesten. Fejér megyéből származó édesapja dr. Ránky Kálmán ugyancsak orvos volt; 1939-től Kőbányán kinevezett tisztiorvos, 1945-től ugyanott körzeti orvos. Anyja Jóna Ilona háztartásbeli.

A budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett 1934-ben és tanulmányait a Pázmány Péter Egyetem Orvostudományi Karán folytatta, ahol 1939-ben szerzett orvosi diplomát. Egyetemi tanulmányai mellett amatőrként letette a vitorlázó repülői vizsgát is. Ezt követően a második világháború

kitörése után az akkor szinte törvényszerű sors jutott neki is, fiatal orvosként behívták katonai szolgálatra, ahol a légierőknél teljesített szolgálatot. A háború alatt fő feladata az orosz fronton megsebesült magyar katonák légi úton való hazaszállítása volt. 1944 őszén megnősült, a budapesti főpolgármester dr. Karafiáth Jenő Ilona nevű lányát vette feleségül Balatonkenesén. Menekülő magyar katonaként, két nappal a háború vége előtt szovjet fogságba esett Magyaroszombatfán. Több mint két évet töltött hadifogolyként Kramatorszkajában, ez idő alatt 1945 nyarán született László nevű első fia. 1947. július 15-én szabadult.

Első munkahelye a Budapesti Orvostudományi Egyetem II. számú Sebészeti Klinikája volt, amit akkor az európai hírví Bakay Lajos vezetett. Itt ismerkedett meg a sebészet szinte minden ágával, de a társszakmákban is jártasságot szerzett. Sebészetből szakvizsgát tett és megszerezte a radiológiai (akkor „Sugaras eljárások”-nak nevezett) szakképesítést is. Ezen a klinikán közvetlen munkatársai későbbi vezető klinikai és kórházi sebészek voltak (Rubányi Pál, Stefanics János, Dubecz Sándor, Papp Sándor). Utóbbihoz élete végéig tartó barátság fűzte. Szakmai érdeklődése, több kutatása egyre inkább az akkor önállósodó érsebészet felé irányult. Számos dolgozata jelent meg hazai és külföldi folyóiratokban az említett szerzőtársakkal közösen is, néhány műtéti eljárást együtt vezettek be. 1956-ban már a Fiumei úti Baleseti Sebészeti Klinikán dolgozott, a forradalom idején szinte folyamatosan ügyletben volt.

1957-ben meghívták a Kudász professzor vezette városmajori Szív és Érsebészeti Klinikára, ahol Papp Sándorral együtt dolgoztak és kutattak. Itt született meg kandidátusi értekezése is 1962-ben, amely az elzáródásos verőérbetegségek kórtanával foglalkozott. A disszertáció megállapításai ma is tankönyvi adatként szerepelnek a modern

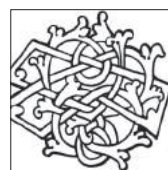

Dr. Ránky László az Újpesti Kórház Sebészeti Osztály vezetője

érsebészeti tanulmányokban. Az egyik legnagyobb szakmai sikere 1960-ban a hazánkban elsőként végzett, a nyelőcső veleszületett hiánya miatti „egy üléses” műtét. Ezt a fejlődési rendellenességet korábban csak többszöri műtéttel lehetett korrigálni. Tevékenysége elismeréséül 1965-ben tagjai sorába választotta az Európai Kardio-Vaszkuláris Társaság. Az 1960-as évtized közepén már látszott, hogy a városmajori klinika inkább a szívsebészettel kíván foglalkozni, ezért 1965-ben elfogadta a felkérést a Tétényi úti Kórház II. számú Sebészeti Osztályának vezetésére, ahol lehetősége nyílt az általános sebészeti tevékenység mellett a korábbi érsebészeti munkájának folytatására is. Itt végezhetette az első „klinikai érragasztást” is. E munkahely sajátossága volt, hogy a budai Daróci úton az Országos Vérellátó Szolgálat területén működött. Tíz év elteltével, az intézmény terjeszkedése miatt be kellett zárni osztályát, emiatt nyugdíjazni kívánták. (Munka Érdemrend Ezüst Fokozatot is kapott.) Az Országos Vérellátó Szolgálat befolyásos vezetője úgy vélte, hogy Ránky László szakmai és emberi kvalitásai miatt megérdemli, hogy folytassa orvos-vezetői, gyógyító-oktató tevékenységét. Így az ekkor – halálozás miatt – megüresedett Újpesti Kórház Sebészeti Osztály vezetői állásába helyezték át. Többi munkatársáról ő maga is gondoskodott, az osztály megszűnése után szinte minden orvosa megfelelő munkahelyre került és sikeresen helyt állt. A mai napig mindegyikük nagy tisztelettel és szeretettel emlékezik rá és mentorának tekinti Ránky Tanár Urat.

Megérkezésekor egy kissé poroszos, autokratikus vezetői stílushoz szokott, de jól szervezett és felkészült, fegyelmezett sebész csapatot talált és a kórház többi osztálya is szeretettel és nagy várakozással fogadta. Már az első napokban kiderült, hogy senki sem fog csalódni benne és mindenben igazolja megelőző jó hírét. Új munkahelyére nem hozott magával senkit, ezzel is jelezve, hogy mindenkire számít és nyílt, őszinte légkört szeretne. Ígéretét, hogy minden munkatársának előmenetelét támogatja, az általa ismert eljárásokat, módszereket megtanítja, be is tartotta. Számos új műtéti módszert alkalmazott és tanított, kitűnő manualitását

számtalanszor bizonyította. A fiatalabb sebészek számára folyamatosan biztosította a továbbképzések lehetőségét, támogatta hazai és külföldi konferenciákon való részvételüket. A nagyobb számú korszerű műtét megkövetelte, hogy a műtét utáni ellátás magasabb színvonalú legyen, ezért segítette, hogy a kórházban elsőként létesüljön műtét utáni őrző. Ebben a kórház vezetésén és néhány lelkes orvoson kívül az egyik újpesti nagyvállalat is segítséget nyújtott. Vezetése alatt kezdődött Újpesten az érbetegségek szűrése és gondozása is. Ehhez jó talajt teremtett az akkoriban induló ún. egészségügyi integráció, azaz közös vezetés alá került a kórházi, a szakrendelői és körzeti orvosi ellátás.

A kórház többi osztályával és azok vezetőivel kitűnő kollegiális kapcsolatot tartott, de hamarosan megismerték az újpesti körzeti orvosok is és szívesen fordultak hozzá szakmai tanácsért. Mindenkét váratlanul ért súlyos betegsége, amelyből csak barátja, Papp Sándor professzor által végzett bravúros műtét segítségével gyógyult meg és még évekig gyógyított Újpesten. 1982-ben, nyugdíjazásakor szinte az utolsó napig aktívan dolgozott és segítette utódjának beilleszkedését. Ezt követően még néhány évig a szakrendelőben folytatta az érsebészeti rendelőt, majd később kedves balatonakarattjai nyaralójukba fiai családja és unokái körébe vonult vissza. Szerettei gondos ápolása mellett 1988. május 4-én hunyt el.

Életműve ma is példaértékű, mert a hazai sebészet egyik utolsó polihisztora volt, aki operatorként, vezetőként és oktatóként is elismerést érdemel. Emellett nagy általános műveltségű, szeretetre méltó kolléga, családapa és nagyapa volt.

Jól fejezi ki minden beosztottjának róla alkotott véleményét egyik ma is dolgozó vezető sebész megállapítása: dr. Ránky László iskolateremtő, Nagy Tanár volt. □

Köszönet Ránky Péter úrnak a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokért és a személyesen közölt adatokért.

Naplórészletek 1840-ből

„A művész felkelt. Mindenki körébe toladodék s érzéseit szavakba foglalva azokat tömjénként neki nyújtani törekvék... Egyszerre élénk

mozgást veszek észre, Barthodeiszkyné, amint Liszt kalapját kezében tartá, abból egy kesztyűt csent ki. Mindenki igyekvék most, emlékül e szép estre, a kesztyű egy darabkája birtokába jutni. Én is. Én ezt legcélszerűbb emléknék találok: hiszen a kesztyű fedezte azon kezet, mely minékünk oly mennyei élményt oly dúsan szerzett. Én is nagy bajjal egy darabkát leszakíték.... örömtelvé szökök anyámhoz, azt neki megmutató. Liszt tőlem két lépésre áll. Ő olvasá szemeimben azon gyönyört, melyet bennem egy ily érdekes emlék bírása kelt fel. Ez őt elhatározza – ő hozzám lép s ezen szavakkal: „Önnél csak egy darabka van. Bártorkodhatom-e a párját felajánlani?” Mindkét térdére leereszkedik, kezeit kérőleg teszi össze s nekem a jobb kezéről való kesztyűjét, mely egész és vala, nyújtja át.”

„31-kén. Ez év utolsó napja! S mily álommal léptem ebbe? Hogy Vojna menyasszonya valék. Hogy ő szilárd elvű, nem a szerelemtől gyermekileg ellágyulva, feltevé,

Slachta Etelka

magában, engem jól vezérelni, s hűségemet próbára tenni. Gondolám, hogy mégsem leszek oly boldog vele, mint álmodám, ha ő szeszélyes s komor. De midőn felébredék, látám ismét át, mennyire boldogíthatna ő! A patience-t ismét tudom: a múltkor történetileg Batky csinálá azt. Igen örvendek, hogy ismét tudom! Délelőtt misében: Sibrikék, tante Sophie, Budayék és tante Claire-nél voltunk. Délután itt: Buday Lóri és Tarné. Estére Zayné hívott s kéréte: hoznék dalműket is magammal. De anyám már urakat hívott volt parthia-jára; s én örvendtem, hogy ezen estét, mely oly fontos, mellyel egy egész évet zárunk a mindenség katlanjába, elmélkedve honn tölthetém. Anyám báró Fichtel, báró Ocskay és Kriegsfeld ezredessel játszott. Én ezalatt holnapi gyónásra készültem. Mennyit ígértem magamnak 18-ik évemről! Mennyire mentek teljesülésbe merész vágyaim? A farsang víg volt. A nyár még szebb. A literatúrai pályán léptem fel először ön-nevem alatt fel; én olasz operát hallottam először, császári főherceggel társalkodtam először s tőle kitüntetve, én Lisztet hallottam! Más leány helyzetemben boldognak érezné magát – s én? Én hideg, fásult s tompa vagyok még egyre! A szív vágyai teljesületlen maradtak! Egy férfi közeledett hozzám; egy férfiú, méltó választásomra s legmerészebb vágyaimat kielégítő – s én könnyelműen taszítám őt magamtól, mivel álmképeken csüggtem! Igenis bíztam ifjúságomban, önmagamban! Most egy év ismét eltűnt, én 19-ikembe lépek; hol van feltétem? 18 éves koromban kezemet nyújtani – és én ezt tehettem volna – boldogítottam volna, s magamra mily boldogság várt? S könnyelműségemmel önmagam ellen cselekedtem! Én bús, igen bús vagyok. Misében keserűn sírtam, bár az új év derültebb fordulatot adna létemnek! Álmom igen mélyen hatott reám! Én egész terjedtségében, egész mélységében látom át, mi lehetett volna belőlem s mi vagyok; egy érzés nélküli, hideg lény! S mégsem vagyok ez! Mélyen érzek!” □

HIRMANN LÁSZLÓ

Slachta Etelka

A 19. században kevés hölgy szerzett saját jogon elismertséget, nevet magának. Ezek egyike volt Szekrényessy József felesége, Slachta Etelka.

1821 januárjában született Temesváron. Apja Zadjeli Slachta Ferenc kamarai tanácsos volt, aki jogászi végzettség birtokában először a Felvidéken vállalt hivatalt, hiszen a család Liptó vármegye őshonos nemességéhez tartozott. Innen került Zomborra, majd Temesvárra, mint kamarai adminisztrátor. Itt született leánya, kinek édesanyja báró Hauer Mária volt, ki felmenői között dédapját, Bécs hajdant polgármesterét tarthatta számon. A család 1836-ban Budára, az izmosodó reformkori Magyarország fővárosába költözött, mivel az édesapa ott vállalt magas hivatalt. A következő évben azonban elhunyt, és szerettei egzisztenciája megrendült. Maga az uralkodó, V. Ferdinánd biztosított évi 10 000 forintos kegydíjat az özvegynek, aki ezt leányával személyesen köszönte meg a császárnak.

Slachtáné és Etelka Sopronba költöztek, ahol a leány hamarosan a városi bálók ünnepelt kisasszonya lett. Ezt saját naplójából tudjuk, amelyet 1838 és 1843 között kis megszakításokkal, de szorgalmasan vezetett. Egy alkalommal magával Liszt Ferencsel is találkozott, aki egy kesztyűvel ajándékozta meg, melyet a család később nagy becsben tartott.

Etelka minden olyan erénnyel felvértezett, amelyek vonzóvá, partiképpé tettek egy ifjú hölgyet az idő tájt. Zongorázott, jól táncolt, több nyelven beszélt, remek társalgó volt. Ráadásul szép hozomány is várta a reménybeli férjet. Nem véletlen, hogy tucatjával legyeskedtek körülötte az ifjak.

1841 nyarán édesanyja tartós balatonfüredi tartózkodásra vitte leányát. Egyrészt ő maga gyógykezelésre szorult a híres fürdőhelyen, másrészt azt remélte, hogy itt megfelelő vőlegényt lelnek fel Etelkának. A reformkori Füred a társasági élet központja volt. Séták, csónakázás, kocsikázás és bálók tarkí-

tották a fürdővendégek életét. A két hölgy a később híressé vált Anna-bálon is részt vett. Etelka az egyik mulatságot követően ezt írta naplójában: „bejelentették a kocsit, s én, amúgy felmelegülve csak magamra terítém köpenyem — s nehéz szívvel váltam meg az örömhelytől, melynek örömeinek ily korán kelle búcsút mondanom”. A báli szezon során először Csetke Mihály komáromi kereskedő tette a szépet neki, majd érkeztek sorra Gindly Rudolf tengelici földbirtokos, Augusz Antal udvarhű politikus (Liszt Ferenc barátja) és Hugonnay gróf is, ki korábban már két ízben volt nő. „Annyira valék faitirozva, mint senki más; s valóban, mintha az ünnep királynéja volnék” – írta nem csekély önbizalommal Etelka naplójába. Végül a széptevők közé felsorakozott Szekrényessy József, Széchenyi ifjú párthíve is.

Etelkának ez utóbbi nyalka fiatalember tetszett. Etelka tudta, hogyan hódítsa meg a fiatalembert: „Midőn az ajtóhoz érünk, mondtam Szekrényessyhez: „Kérem, nyújtsa kar-

Slachta Etelka

ját!” Ezt ő ki nem kerülheté, s én, egész természetesen szorosan anyám mellett maradtam [...] Igen jól mulattam. Oly valami boldog érzés járja át minden tagjaimat.” Érte epekedve Etelkának vetélytársa is akadt: Anna – valódi keresztnévén Krisztina –, aki idővel a későbbi aradi vértanúnak, Kiss Ernőnek nyújtotta a kezét. Etelka így írt kettejük vetélkedéséről: „Éppen tánc után sétáltunk, Szekrényessy fel vala hevülve, s egy déclaration követé a másikat. Használám a pillanatot: „Annára hogyan állunk?” „Hogyan állunk? Hát úgy, hogy én Önt szívem mélyéből imádom!” – mond ő.” A báli szezón első szerenádját Szekrényessy Etelkéék szállásának ablaka előtt adta. Más hölgygel is össze kellett csapnia udvarlója meghódításáért. Ez a kisasszony nem volt más, mint Rosty Ágnes (a későbbi báró Eötvös Józsefné, becenevén Nesszi), akit dicsérő szavakkal illetett egy bálban Szekrényessy. Etelka ekkor ezt írta naplójában: „Na várj! Gondolám magamban: tán csak nem Nesszi az egyetlen, kinek hatalmában e varázspillanat van? Ha szemem nem is oly szép, minő az övé – de a pillanat, de a kifejezés meglegyen. S valóban, úgy látszik, eltaláltam. Oly tüzes pillanat követé az enyémet s egy olly gyöngéd kézszerítés. Emellett látám, miként tódult a vér arcaiba. Ah! Hát eltaláltam! Na ez már jó!”

Etelka mindezen kacérkodás ellenére megőrizte ártatlanságát: „Fájdalmas, s mégis így van – egy férficsók sem csattant még ajkamon át, én tiszta vagyok” – írta.

Hiába volt a vonzalom kölcsönös Szekrényessy és Etelka között. A kisasszony édesanyjának kifogása volt a gavallér ellen, jelesül annak református volta. Így a leány először visszautasította őt, aki feldúltan jelezte, hogy elutazik a Balaton partjáról. Nem így történt, a fiatalember végigmulatatta az éjszakát: „Szekrényessy könnyűkkel szemében búcsúzott tőlem, hívém, mindjárt elutazik, s íme, ő mulat, táncol, holott én honn egész szentimentálisan töröm eszem rajta.”

1841 augusztusában váratlanul elhunyt Etelka édesanyja. Temetésére Balatonfüreden került sor. A gyászidőszak leteltét követően Szekrényessy oltár elé vezette aráját.

Innentől kezdődik Slachta Etelka újpesti kötődése. A fiatal pár Újpesten emeltetett magának villát, részben ide születtek gyer-

mekeik. Otthont tartottak fenn Pesten is, az akkori Uri (ma: az V. kerületi Petőfi) utcában.

Nagy házat vittek. A reformkor végén, majd a szabadságharcot követő megtorlások idején is a nemzetért dolgozó, jobbító szándékú hazafiaknak adtak otthont estélyeik. Az ifjú asszony ezen alkalmakkor is bálkirálynőként tündökölt, bár erről már kevesebbet tudunk, mert a naplóírással addigra felhagyott. 1846-ban megszületett Kálmán fia, aki idővel a Balaton első átúszója lett. Következő évben Lajos látott napvilágot, aki később Károlyi István gróf főtí uradalmában kapott állást, mivel a Szekrényessy család távoli rokonságban állt városunk alapítójával.

Árpád nevű fia a legnehezebb időkben született. 1849 januárjában a szabadságharc katonai mélypontján a Kossuth vezette kormány (OHB) és az országgyűlés Debrecenbe menekült, Windisch-Grätz herceg osztrák csapatai megszállták Pest-Budát. Árpád ekkor született. Az ő neveltetésére különösen gondot fordított édesanyja. Fennmaradt, hogy mindössze nyolc esztendő volt, mikor Szekrényessyné a Heckenast kiadónál a Károli-féle Bibliát vásárolta meg neki, hogy elméjét paléozza. Árpád kiválóan zongorázott is, nem véletlen, hogy idővel kulturmecénássá vált. Így tisztelheti személyében Edelény városa az ottani múzeum megalapítóját. Feltétlen említésre méltó az 1854-ben született Margit is, aki anyja nyomdokaiba lépve író nő lett. A Szekrényessy házaspár kilenc gyermeke közül ők négyen tettek szert máig ható országos ismertségre.

Szekrényessy József – miként az lapunk előző számában, a híres újpestiek rovatban kifejtettük, Széchenyihez hasonlóan nagyon sokat tett a hazai infrastruktúra, kultúra, társadalmi fellendülés érdekében. Etelka mindezen tevékenységekben méltó párja volt.

A küzdelmes élet, a nagy család, a kor egészségügyi viszonyai mellett nem gyakran adatott meg hosszú élet. Etelka mindössze ötvenöt esztendő volt, mikor 1876-ban elhunyt. Férje egy évi özvegység után követte őt.

A Slachta név azonban továbbra is fennmaradt: unokahúga, Margit, idővel megalapította a Keresztény Női Tábor, majd 1920-ban Magyarország első női országgyűlési képviselője lett.

A reformkori Balatonfüred belvárosa, háttérben a Horváth-ház

Balatonfüreden, ahol Slachta Etelka megismerte férjét, Szekrényessy Józsefet, ma egyre inkább újjáéledő hagyomány az Anna-bál.

A település főutcájának végén áll a Horváth-féle ház, melynek tulajdonosa szervezte Krisztina nevű lánya tiszteletére 1825-ben az első bált, ahol házasságot eredményező szerelem szövődött közte, és Kiss Ernő katonatiszt, a később aradi tizenhárom egyike között. Legalábbis a helyiek így tudják, ezt hirdeti az épület falán látható emléktábla is.

Semmi nem igazolja, hogy pont ebben az évben került sor az első bálra, azt sem tudjuk, hogy Krisztina neve miért él a köztudatban Annaként. Hajlamosak vagyunk ugyanakkor romantikus lelkesedéssel a helyi bálokat a nemzeti ébredés, a reformkor hazafias megnyilvánulásaiént számon tartani. Úgy képzeljük, hogy az urak zsinóros magyar mentében, a hölgyek pártában járták a csárdást, majd tüzes magyar borokat fogyasztottak. Ezzel szemben – és ezt éppen Etelka naplójából olvasható ki – frakkban, a katonatisztek uniformisban, a hölgyek a legújabb francia divat szerinti toalettben járták a Cottilon-t. Mikor

felhevültek, pezsgőt fogyasztottak. Egy másik visszaemlékező, Tanárky György 1847-ben így írt az akkori Anna-bálról: „Társalgási tónja: előkelő, azaz német, itt-ott francia és magyar: táncza: német, kevés francia ‘s még kevesebb magyar, ‘s egyetlen árva mazur.” Igaz, azt is leírja, hogy két magyar fiatalember hajnaltájt megunta az idegen módit. Felleltek egy cigánybandát, akivel az utcán kezdték húzatni: „Hejh, hejh magyar ember össze üti bokáját”. A fellelkesült fiatal bálozók egy része ezt követően a szabadban táncolt tovább. Érdekesen alakult a bálók története a későbbiekben is. 1914-től szüneteltek az estélyek, és furcsa módon csak 1954-ben, a Rákosi-korszakban elevenítették fel a hagyományt. Bál szépét pedig először hatvan éve, 1957-ben választottak.

A 2016-os év bálját Balatonfüred polgármestere ezen gondolatokkal nyitotta meg: „Ilyenkor eltűnődöm, hogy vajon mit szólnának a mai Balatonfüredhez azok, akik a mai üdülőváros alapjait lefektették. Kossuth, Széchenyi, Jókai, Krúdy és a többiek. Mit szólna Szentgyörgyi-Horváth Krisztina és Kiss Ernő, látva a csillogó szemű fiatalokat, amint végigsétálnak az utcákon? [...]” □

„Nagyon szerettem a szakmát, az iparban dolgozni mindig is tetszett nekem”

Schmidt Ferenc mérlegkészítő- és fémöntőmester 1914. november 15-én született Újpesten. Káposztásmegyeri otthonában beszélgettünk a ma is jó egészségnek örvendő, korát meghazudtoló szellemi frissességgel rendelkező mesterrel. Családjának harmadik generációs tagjaként, 85 éves koráig művelte az általa nagyon szeretett szakmát.

– *Feri bácsi bemutatkozás után kedvesen biztosított arról, hogy mindig csodálójá volt a női nemnek. Zsuzsa lánya mosolyogva bólogat. Ilyen hangulatban kérdezni is könnyebb. Kérem, meséljen arról, mióta kötődik családjá Újpesthez?*

– Apám Dunapatajon született 1882-ben, mérlegkészítő-mester volt, 1912-ben költözött Újpestre. Az 1936-ban megjelent Újpest-Rákospalotai Lexikon is megemlékezik róla. A mesterséget édesapjától tanulta, akár csak tőle én. Szakmájában nagy megbecsülés

övezte, már 1910-ben ezüst-, majd 1927-ben aranyéremmel kitüntetett mester volt. A Mérlegkészítők Országos Szövetsége ügyvezető elnökévé választotta. Az I. világháborúban az olasz és orosz fronton harcolt, több kitüntetést kapott, többek között a Károly csapateresztet is. Édesanyám, Rauschnitz Borbála az üzleti dolgokban volt segítségére.

– *Feri bácsi már tősgyökeres újpesti.*

– Igen, itt születtem, egyedüli gyerek vagyok. A Mátyás tér 3.-ban volt édesapám műhelye, s mellette a lakásunk is. Apámat születésem előtt hívták be katonának, Rákospalotán állomásoztak, a mamám elvitt oda megmutatni engem, hogy lássa a fiát, mielőtt a frontra megy. A háborúból csak öt év után jött haza. Hazatérése után új műhelyt épített. Emlékszem, egészen kicsi voltam, 5-6 éves és kis barátommal a fundamentumot ástuk ki a tűzfalnál – játékból persze – apám megijedt: össze akarjátok dönteni a házat? – egy nyakleves lett a jutalmunk.

– *Tanulmányait is itt végezte?*

– Elemi iskolába a Lőrinc utcába jártam, utána a Venetianer utcában végeztem a négy polgárit. Nem voltam kiváló tanuló, de nem buktam meg soha. Novemberben születtem, még nem töltöttem be 6. évemet, de a szüleim úgy gondolták már mehetnék iskolába. Hivatalosan nem vettek fel, magán úton tanított a tanító néni. A férje volt az elemi iskola igazgatója, ő tanította azt az osztályt ahová egy év múlva bekerültem. Nem sokat tanultunk, a tanító úr nagyon szerette az italt, a tábla mögött tartotta az üveget... általában 11-re be is fejezte az oktatást. Még nem voltam 13 éves, mikor a negyedik polgárit is elvégeztem. Nem szerettem a tanulást. A legjobban a műhelyben szerettem lenni apám mellett, már kisgyerek koromban kérdeztem őt, hogy mikor kapok önálló fiókot meg satut? Azt mondta, most menj az iskolába, majd ha végeztél kapsz!

Schmidt Adolf mérlegkészítő mester a műhely udvarán

– *Édesapjának volt elég munkája? Alkalmazottat is tartott?*

– Sok munka volt, a műhelyben mindig dolgozott egy-két segéd. Eleinte lakatosmunkákat vállalt apám. A gazdasági válság miatt sok ráfizetés lett belőle. Egy alkalommal például egy nagykereskedő megrendelésére gyártott 50 db boronát. A szerződésben megállapodtak a darabárban és abban is, hogy akár egyben, akár részletekben szállíthat, az ár nem változik. A két segéddel csak részletekben tudott szállítani, közben nagyon felment a vas ára, de a kereskedő nem volt hajlandó többet fizetni. Perre mentek, s apámnak kötbért kellett fizetnie. Az építőiparnak is dolgozott, de ott is fizetési problémák adódtak. Előlegbe keveset adtak, csak az épület elkészülte után fizetett a vállalkozó, a drága anyagot saját erőből kellett finanszírozni. Emiatt döntött, úgy hogy mérlegeket fog gyártani. Először ezeket a lógatható, egy vagy két tányéros „kofa” mérlegeket készítette. Még iskolás voltam, de a láncok készítésébe már besegítettem. Utóbb szekrényes mérleget is csinált, azt vásárolták sokan. Balansz mérlegnek is hívják, két tányér egy zárt szekrény fölött, s két mutató segítségével lehetett mérni vele. A zárt szekrény fontos része volt, a hitelesítő csak akkor fogadta el, ha nem lehetett a belső alkatrészekhez hozzányúlni, mert így nem csalt a mérleg. Ez a szabály az üzletekben a vásárlók érdekét szolgálta. Másik, sokat gyártott termékünk a soktizedes (precíziós) mérleg volt. Nagyon jó ügynök segített az eladásban, a nevére már nem emlékszem, de jogot végzett ember volt. Valamiért elbocsátották – budai házuk kertjében feleségével csirkéket neveltek, tojást is árult. Motorral járta a várost, sokszor mentem vele, felültetett hátra, tanította nekem az ügynökösködést.

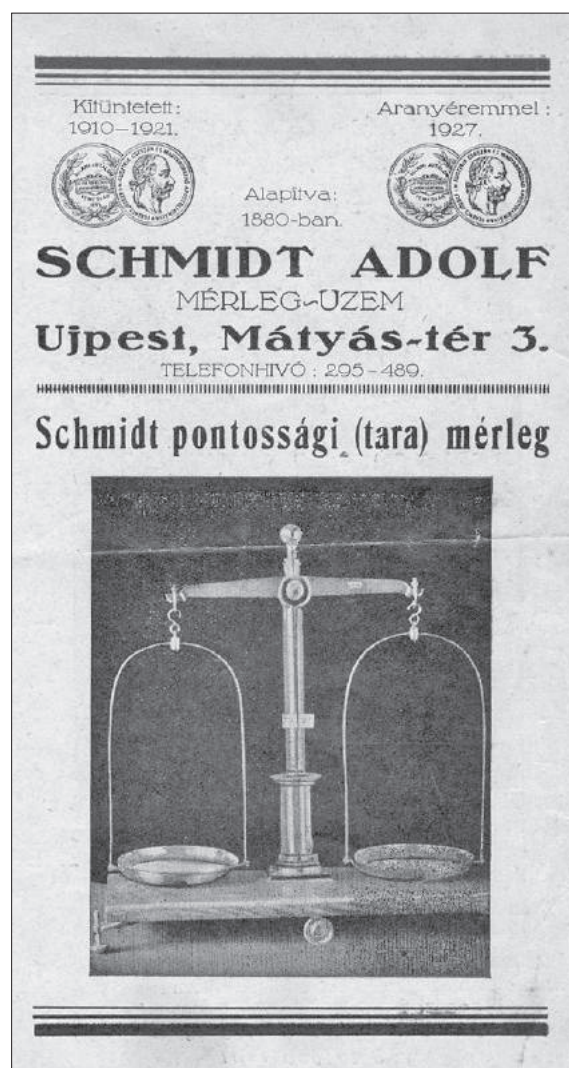
– *Az ügynökösködés csak járulékos dolog volt, mikor jött a szakma?*

– 13 évesen fejeztem be a polgári iskolát, ezután jött az ipariskola. A vasiparosokhoz jártam az Attila utcába, ilyen iskola volt még az Erzsébet és a Viola utcában is. Itt már jól tanultam, nagy előnyöm volt sokakkal szemben, hogy polgáriba is jártam. Sokat sportoltam is, bicikliztem. Nagyon szerettem futni, nem voltam egyesületi tag, de rendszeresen edzettem. Többször rendeztek mezei futóver-

senyt az iskolák között. Ha jól emlékszem, (nem biztos) a káposztásmegyeri lóversenypályán rendezték ezeket, 1900 méter volt a táv. Tizenkilencedik lettem sok száz résztvevő közül. Az Attila utcai iskolából én voltam a legjobb az alsóbb korcsoportban – 16-17 éves lehettem. Ekkoriban levante foglalkozásra is jártam, a verseny után a főoktató kinevezett segédoktatónak.

– *A mérlegkészítés rejtjelmeit otthon leste el, tanult még mást is Feri bácsi?*

– A lakatos- mellett öntőmester is vagyok, a mérleggyártáshoz ez is szükséges volt. Szegő öntőmesternél tanultam, nem kellett fizetni az oktatásért, mert a mérleghez szükséges dolgokat apám elszámolta neki. Havlik mesternél rézöntést tanultam, hasonló módon. Ezek az évek, no meg az az idő, amit segítő

A Schmidt üzem szórólapja

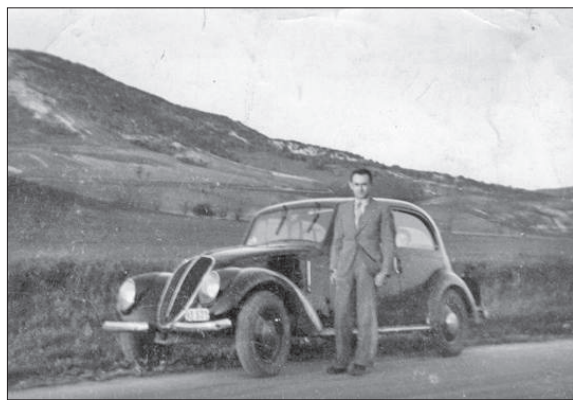
csalátagként dolgoztam az apám mellett, a nyugdíjam számításánál bizony hiányoztak. Nem is kapok nyugdíjat azokra az évekre. Az öntővizsgát is le kellett tennem, mert időközben mozsarakat és egyéb öntéssel készült termékeket is gyártottunk. A mozsarat azért említem, mert apámnak volt mintavédelmérőlük. A két fülét piros, kék vagy zöld polírozott kalamingommbal (cinkoxid – a szerk.) gyártottuk, más így nem gyárthatta ezeket.

A mestervizsgára visszatérve: elméletből kitűnőre vizsgáztam, mert az iskolában kiválóan megtanították. A gyakorlat Harangozó és Schillernél viszont nem sikerült (nem vagyok büszke rá) három hónap múlva kellett megismételni. Kőbányán készültem egy öntőmesternél armatúrát készíteni, mert ebből buktam meg. Ebben az üzemben sok újat tanultam, még kis méretű szobrokat is öntöttek szombat, vasárnap. A két mester az alapanyagot kifizette a tulajdonosnak, az öntést maguk végezték és utána értékesítették a terméket. Nagy kereslet volt főleg a ruhátlan női szobrokra...

A pótvizsgán szerencsére pont olyan munkát kaptam, amelyet legalább százat csináltam Kőbányán. Mondanom sem kell kitűnőre sikerült.

– *Ha jól számolom az éveket, már egy húsz éves fiatalemberről beszélgetünk.*

– Igen, 22 éves koromban megkaptam a behívót, jött másfél év kötelező szolgálat, de a háború miatt három év lett belőle. Ezredünk bevonult a Felvidékre, aztán Erdélybe és a Délvidékre is. A fülem ott fagyott meg, mert a katonasapka nem fedte. Úgynevezett nehézpuska mellé voltam beosztva, külön járművel

Schmidt Ferenc az 1930-as években Fiat autójával

szállítottuk. Ha kihelyeztük valahová, nem lehetett őrizetlenül hagyni. Akik kezelték, elhúzódtak meleg helyre, de mi bakák, állandóan mellette voltunk. Kellett is, mert például a Felvidék visszacsatolása után, 1938-ban sokszor kaptunk támadást a – úgy mondtuk – csehszlovák partizánoktól, persze eredménytelenül. A katonaság letelte után az akkori törvények szerint munkaszolgálatra osztottak be, négy évig voltam ott. Az orosz fronton ástuk a lövészárkokat, aztán betemettük, aknát telepítettünk vagy szedtünk Delatin, Nadvorna, Kolomea környékén, a Kárpátok keleti oldalán. Budapesti hadtest szolgált Kolomeában, volt köztük újpesti fiú is, ő katona volt, sokat beszélgettünk. Az orosz támadás során láttuk, hogy több volt az orosz tank, mint a magyar puska. Nagy harcok voltak, folyamatos visszavonulás. Szerencsém volt mondhatom, kaptam egy golyóbist vagy valami repeszt a fejembe. Tábori kórházba kerültem a hátsó vonalba, megmentettek. Sokáig őriztem egy repeszdarabot, amit később operáltak ki a fejemből. Akik az első vonalban maradtak zsidók és keresztények, egyaránt meghaltak szinte mindannyian. A kórházban kicsit felgyógyultam, és a visszavonulásnál érintett falvakban lévő javítóműhelyekben autót-, motorszerelésre osztottak be. Nagyon jól értettem a motorszereléshez (nekem is volt egy 500-as Puch motorom), egy esetben az egyik tiszt 350-es Puch motorját fél óra alatt megjavítottam. Még annyit: a motor helyett családi nyomásra vettem a háború előtt egy Fiat autót. Apám barátjának a fia (orvos volt Vácon) motorbalesetben halt meg, emiatt arra kért, adjam el a motort, ő kiegészíti az árát, vegyek inkább autót. No, jött a háború: először a kerekekről a gumit kellett beszolgáltatni, aztán már az egész autó kellett. Lovas kocsival tudták csak elvitetni apámék, mert már munkaszolgálatos voltam akkor.

1944-ben a többi újpestivel együtt családomat is elhurcolták, szüleim és első feleségem is haláltáborban pusztult el. Mire hazajöttem, a lakásunkban mások laktak. A garázst is üresen találtam.

– *Valahogy újra kellett kezdeni.*

– A régi műhelyre újra kiváltottam az ipart, onnan pár apróságot vittek csak el. A

garázsban pedig öntőműhelyt rendeztem be. Két segéddel dolgoztam, a munkaközvetítő iroda segítségével alkalmaztam őket, többkevesebb sikerrel. Az öntést koksszal végeztem, az egyik segéd megpróbált becsapni, az általam vásárolt kokszt egy részét továbbadta saját zsebére annak a lakónak, aki az apámék lakásában lakott. A városi házak egyikének alagsorában működött egy italbolt, a kocsmáros szólt nekem, hogy az általam öntött bronz rudakból is kivitt néhányat. Mondanom sem kell mikor mindez kiderült, azonnal kirúgtam.

– *Az államosítás Feri bácsi műhelyét is érintette?*

– Igen, és nagyon magas adót vetettek ki rám. Az ipartestület elnöke jó ismerősöm volt, panaszkodtam neki, hogy alig tudok megélni. Mondta, hogy hagyjam abba a kisipart, csináljak szövetkezetet. Segített a szervezésben, elindulásban is. Tíz iparos kellett hozzá, végül is tizenöten lettünk. Három évig voltam elnöke a Mechanikai Gépipari Szövetkezetnek. A Knézich utcai szövetkezetbe egy országosan elismert mérleghitelesítő járt ki a termékek ellenőrzésére. A szövetkezet vezetőségével beszélgetve azt mondta, hogy én vagyok az országban a legjobb mérlegjavító. Háj a hasamra ez a dicséret, illet rólam még soha nem mondott senki. Talán öndicséret, de tény, hogy nem csak javítani tudtam tizedes mérleget, szekrényes, tolósúlyos mérleget, hanem újat is készíteni. Sőt már hídmérleget is kezdtem csinálni, a régi műhelyben még megvolt a két szánkó hozzá, de sajnos a nagy gépünk hiányzott, amivel elkészíthettük volna. Sajnos rövidesen megromlott a viszonyunk a szövetkezetiekkel, nem támogattam a szabálytalanságokat, leváltottak, egy sufniiba helyeztek dolgozni, ahol megfáztam, kórházba kerültem és már nem mentem vissza hozzájuk.

– *Ismét újra kellett kezdeni...*

– Egy kisiparosnál helyezkedtem el. Furnérhámozó gépeket gyártottunk, előlegben kaptam egy kis pénzt, hogy ne haljunk éhen. Soha nem csináltam ilyet. A főnök mondta mit kell tenni, én meg csináltam, sok munka volt vele. A gép elkészülte után fizetett, de nekem nagyon keveset adott. Más munka után néztem. Megpróbálkoztam a műanyag

gyártással, nem lett belőle semmi, mert közben megkerestek, hogy legyen egy újonnan alakuló szövetkezet elnöke. Ez volt a Gép- és Vegyipari Szövetkezet. Ott is a műszaki vezetővel gyűlt meg a bajom, ő is megpróbált saját zsebre dolgozni. Jött az elnökválasztás, egyszerű tag lettem. Helyettem egy pártmber került a szövetkezet élére, aki kiderítette, hogy a műszaki vezetőnek nincs is diplomája, így ő is elvesztette a funkcióját, rövidesen ki is lépett. A szövetkezeten belül szerveztem egy mérlegjavító részleget, ott dolgoztam sokáig. 67 éves koromban mentem nyugdíjba. A munkát azonban nem hagytam abba, ismét kiváltottam az ipart. Balassagyarmaton a húsiparnak és a börtönnek végeztem mérlegjavítást még vagy öt évig. Még a beszállítóknak is dolgoztam, mert a környéken, ahonnan az élő disznókat szállították, szintén sok mérleg volt. Itt tanultam meg, hogy az élősúly és a levágott állat súlya között mennyi különbség lehet, mert minél többet áll a hús, a párolgás miatt a víz távozik belőle, egyre könnyebb lesz, ezért jobb helyben mérni emiatt.

– *A sok munka után szerető család várta haza Feri Bácsit.*

– 1947-ben megnősültem, feleségem, Salzer Éva tizenöt évvel fiatalabb volt nálam. Boldog házasságban éltünk 67 évig, két lányunk született: Zsuzsa és Katalin. Örömmel mondom, mára négy unokával és négy dédunokával bővült a családuk. Feleségem három éve sajnos meghalt, most a lányaim törődnek velem, két naponta váltva egymást gondoskodnak rólam. Ez bőven elég, napközben ellátom magam, nekik pedig a saját családjukkal is törődniük kell... □

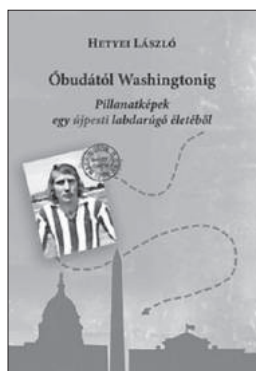
Schmidt Ferenc és felesége Salzer Éva

Könyvek Újpestről

Bernolák Béla a 2. magyar hadsereg Don-kanyarban elszenvedett pusztulásának állít személyes hangú emléket. Kötetében részletesen foglalkozik dr. Haraszi Bernolák Béla újpesti orvos tevékenységével, aki Endre Lászlóval

(Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja 1938–1944) kialakult konfliktusa nyomán kapott behívót és került a frontra. A szerző nagyapja katonáorvosként halt hősi halált 1943 telén. Családjának küldött levelei alapján nyomon követhetjük életének utolsó szakaszát. A könyv áttekintést ad a konkrét történelmi helyzetről, a hadsereg megalakításáról és a keleti hadszíntérre való kiszállításáról, a frontvonal mindennapjairól. Bernolák Béla az Újpesti Községi Televízió stábjával végiglátogatta a Don-kanyar településeit, a hadmozdulatok emlékeit. A film DVD mellékletként egészíti ki a színes fotókkal illusztrált kötetet. A szerző saját kiadásában megjelent könyve a Neogrady László Helytörténeti Gyűjteményben is olvasható.

Heteyi László kötete Horváth József válogatott labdarúgó pályáját mutatja be. Az Újpesti Dózsa egykori játékos a Vörös, Vöri, Tüzes, Tüzi beceneveket viselte, ezek mindegyike hajsztínére utalt. Az 1949-ben született középpályás, beállós

1968-ban a Budapesti Spartacus csapatától került Újpestre. Sorozatban hétszer nyert bajnokságot a Dózsával és 1973-ban a válogatottban is bemutatkozott. Az Újpesttel háromszor lett Magyar Népköztársasági Kupa-győztes. 1975-ben elhagyta az országot, és három Németországban töltött év után, 1978-ban az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. A számos fotóval illusztrált kötet az Aposztróf Kiadó gondozásában jelent meg.

Koszorúzás

Születésének 145. és halálának 65. évfordulója alkalmából, január 26-án koszorúzással emlékezett Aschner Lipótra, az Egyesült Izzó vezérigazgatójára, az UTE egykori elnökére az Újpesti Városvédő Egyesület, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány, az Újpesti Közművelődési Kör és az Újpesti Torna Egylet vezetősége. A megemlékezést az Újpest FC Megyeri úti stadionjának falán elhelyezett emléktáblánál tartották.

Helytörténeti vetélkedő

Február utolsó napján lezajlott az újpesti középiskolák helytörténeti vetélkedője. A megmérettetésnek a Benkő István Református Gimnázium adott otthont. Kiváló feladatokat állítottak össze a szervezők, élvezetes volt a verseny. A vetélkedő helyezettjei: I. Károlyi István Gimnázium, II. Könyves Kálmán Gimnázium, III. Újpesti Műszaki Szakgimnázium, IV. Újpesti Csokonai Gimnázium.

Gyász hírek

2017. január 31-én, életének 68. évében elhunyt Horváth Dávid Balogh Rudolf díjas fotográfus, aki 1993-tól 2012-ig volt az újpesti önkormányzat lapjainak (Újpest, Újpesti Napló), kiadványainak hivatásos fotósa. Búcsúztatásán február 11-én, a Békásmegyeri Evangélikus templomban Donáth László lelkész mondott beszédet; az elhunyt barátai, Fejér László, Kincses Károly és Zsigó Jenő emlékeztek.

2017. február 11-én helyezték végső nyugalomra Újpest díszpolgárát, Erkel Tibort a Megyeri temetőben. A 83 éves korában elhunyt zongoraművész életútja során több mint 50 évig a Zeneakadémia tanáraként dolgozott. Újpest város nevében dr. Hollósi Antal búcsúztatta a művészt.

Az Erkel Gyula Zeneiskola falán február 28-án márványtáblát avattak emlékére, majd az intézmény díszterme emlékkoncert keretében felvette Erkel Tibor nevét.

Márciusi számunkban az 1., 11. és a 14. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.